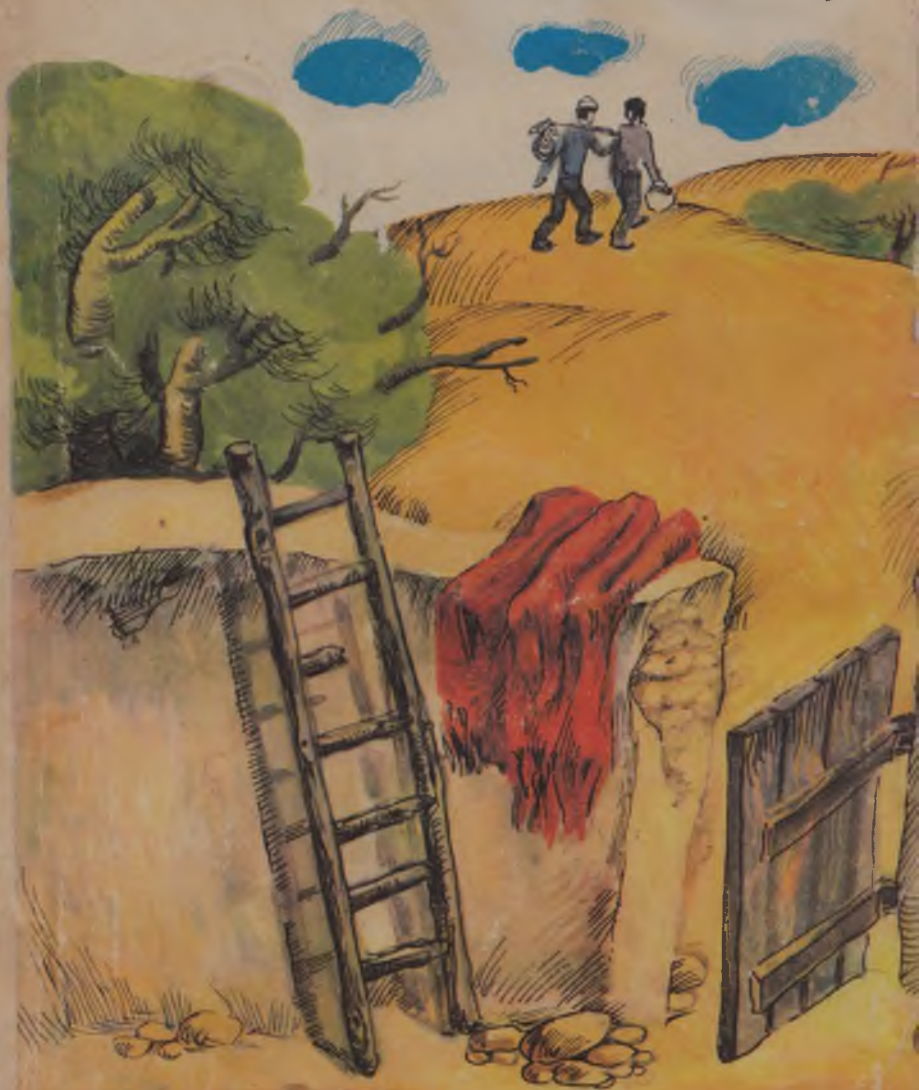

84(28)
H 18

Ҳаким Назир

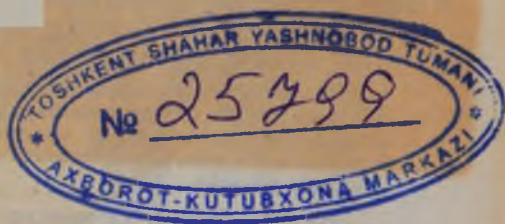

ЁНАР ДАРЁ

Ҳаким Назир

ЁНАР ДАРЁ

ҚИССАЛАР
ВА
ҲИКОЯЛАР

Тошкент
Ўзбекистон Республикаси Марказий Комитети
«Ёш гвардия» нашриёти
1987

Назир, Ҳаким.

Н 18 Ёнар дарё: Қиссалар ва ҳикоялар: [Ўрта ва катта ёшдаги болалар учун].— Т.: Ёш гвардия, 1987.—352 б., расм.

Қўлингиздаги бу тўпلامга ёзувчи Ҳаким Назирнинг китобхонага таниш бўлган қиссалари ва ҳикоялари жамланган. Қиссалар ва ҳикояларнинг қаҳрамонлари қийинчиликлардан қўрқмайдиган жасур, меҳнатсевар — ёш авлодга ўрнак бўла оладиган одамлар.

Назир, Ҳаким. Огненная река: Повести и рассказы. Для детей среднего и старшего возраста.

Уз2

Н 4803010000—80 117—87
364 (04)-87

© Издательство «Ёш гвардия», 1987.
© Издательство «Ёш гвардия», 1977.

ҚИССАЛАР

ЁНАР ДАРЁ

1. БАҲОР, МЕН ВА СИНГЛИМ

Баҳорни ҳеч ким менчалик яхши кўрмас. Ахир ҳамма ўйин-кулгилар, ҳамма соз нарсаларни бошлаб келадиган баҳор-да! Еру кўк офтоб нурига чўмилади, табиат кулаётгандай. Офтоб шуълалари тонгдаёқ сен ётган ўйнинг деразасидан баралла кириб келади. Юзларингда ўйнаб, «Шундоқ вақтда ётаверасанми, тура қол!» дегандай қитиқлайди, сени ташқарига етаклайди. Ташқарида бўлса ўрик, шафтолилар бирин-кетин гулга кияпти, қадрдон асалариларни ўзига имлаяпти. Далалар, қирларда чучмома, лолалар очилиб, ҳаммани сайрга таклиф қияпти. Ана шу лола, чучмомалар кўйнига отила қолсаму кўзидай сакраб-сакраб ўйнасам, қушдай тўйиб-тўйиб сайрасам дейсан. Бувим ҳар нарсага от қўяди. Баҳорни «ёзнинг карнайчиси», дейди. Тўғри-да, карнай тўй-томошадан хабар берганидай, баҳор ёзги каникулдан дарак беради. Лагерлар, саёхатларни эсга тушира бошлайди. Эҳ, тезроқ кела қол, ёз, дейсан. Бирпас ҳам уйда ўтиргинг келмай қолади.

Мана бугун каравотчамни ҳовузча лабига, ўрик дарахти тагига олиб чиқдим. Кўм-кўк осмонга қараб соф ҳаводан мириқиб эмиш, ариқдаги сувнинг жилдирашини, ўрик гулларига дув ёпишган асалариларнинг гув-гувини эшитиб ётиш қандай маза-я!

Қулоғимга қушнинг ёқимли сайрагани эшитилгандай бўлади. Кўзимга ўрик тепасида қуш уяси кўринади. Кечагина ўзим ўрнатган уяча эмас, каттакон, саватдай уя! Ундан чиройли лочин бошини чиқариб мени имлайди. Мен лип этиб ёнига чиқаман. Лочинни оламан деб қўл чўзаман, қўлим унинг кучли чангалига тушиб қолади. У қанотини ёзади-да, темир қанот бола-си билан мени кўтарганча виз этиб учиб кетади. Бола-си шўхлик қилиб бағридан чиқиб кетмоқчи. Она қуш

қўймайди. Боласи бўлса ўзим учаман деб типирчилай-веради, ахири онасидан ажралади, мени ҳам ажратади. Кейин икковимиз ҳам учолмасдан пастга шўнғиб туша бошлаймиз. Она қуш жон ҳолатда кетимиздан ёрдамга шошилади. Шу тушишда нақ ўтакам ёрилай деб чинқирдим-да, ўзимни ўнглайман деб бир интилувдим, шалоп этиб ҳовузчага қуладим. Югуриб келган бувим:

— Ҳа, ҳа, болажоним, нимадан қўрқдинг?— деганча мени ҳовузчадан тортиб олди.— Қўявер, сув ёруғлик,— деб юз-қўлларимни артди. Лой бўлган майка, иштонимни алмаштирди.

Ҳушим жойига келгандан кейин, тушимни айтиб берган эдим, бувим кулди:

— Баҳор келиб, ҳаёлинг ҳар ёққа чочиблиб юрганиди ўзи. Тушингда ҳам ўнгингдагидай ойингни сўзига кирмагансан-да, ўзингча шошилгансан. Шошган ўрдак ҳам боши билан, ҳам думи билан шўнғийди, дейишади. Хайриятки, сувга тушдинг. Яхшиликка кўринади тушинг...

Бувим аломат-да, дарров гап топади. Пайтдан фойдаланиб, шошқалоқлигимни юзимга солди. Майли, ишқилиб ойимнинг олдида юзимга солмаса бўлгани.

Ўрикда яна қуш чирқиллади. Бу, албатта, тушимдаги лочин эмас. Чиройли, сарғимтир, жажжи саъвача. Уяча атрофида пир-пир учиб, уни текширди. Ёқди шекилли, секин туйнугидан мўралади. Ҳа, ичи кенг, ёруғ, энг муҳими, мушукдан, лочиндан хавфсиз эканини кўрди шекилли, саъвача севинди. Севинчидан яна чир-чирлаб, уячага кириб чиқди. Бир айланиб келиб яна уячага қўнди. Буни кўриб, мендан олдин синглим Попукнинг севинганини кўрсангиз.

— Уямда қуш телди, уямда қуш телди! Қушни обейинг, ата, қушни обейинг!

— Қушни олиб бўлмайди. Тегсанг қочиб кетади. Кейин қайтиб келмайди,— дейман. Қани кўнса!

Попук шунақа. Нимани кўрса ёпишиб олади. Унинг дастидан биров ғилдирак ғилдиратолмайди, самокат учолмайди. Дарров: «Менгаям! Менгаям», деб хархаша қилади. Ўзи жимитдай, эндигина алпанг-талпанг қилиб оёққа кирди-ю, самокат учолармиди-я! Қиз бола деган қўғирчоқ кўтаради, копток ўйнайди. Бу бўлса ўғил болалар ўйинига аралашади нуқул. Баъзида уларнинг ёнига кириб, лойдан машиналар ясашади, ерга

қатор чўп тиқиб, уларга ип тортишади. «Бу нима?» десангиз, «электр сими» эмиш. Ўғил болалар от минса, бу ҳам от мингиси, чиллак ўйнаса, чиллак ўйнагиси келади. Булар ҳам майли-я, осмондан самолёт учиб ўтса, уни ҳам олиб бер, деб хархаша қилгани ортиқча. Хўп, отни, чиллакни тол новдасидан ясаб бераман, самолётни-чи? Билмайман, десам, ерга ётиб олиб, дод солади. Қоғозга урина-урина расмини чизиб берсам ҳам қутулмайман. Кейин авиамодель тўгарагида ўрганган ҳунаримни ишга соламан-да, фанердан моделча ясаб бераман. Попук буни учираман, деб бирпасда бурдалаб ташлайди.

Ҳозир ҳам Попукни ҳар нарсага чалғитиб кўрдим, бўлмади. «Қушни обейинг», деб додлаб, ерга ётиб олди.

— Ахир нима қиласан қушни?— десам, ердан бош кўтариб ёшсиз кўзини уқалаб:

— Ўйнагим қиставотти!— дейди.

— Қуш чўқиб олади, йиғлайсан,— десам, тилини яна чучук қилиб:

— Йиғлийман йўқ!— дейди.

Қулгим қистади. Очиги, ўзим ҳам қизиқиб кетдим. Ўрикка тирмашдим. Бир бутоққа миниб, ўзимни панароқ тутдим-да, саъванинг уячага киришини пойладим. Саъва учиб келди-ю, шарпамни сезиб, уяга йўламади. Мен яна панароққа ўтаман, деб бир сурилувдим, оёғим тойилиб ағанаб тушдим. Попук чинқириб юборди. Эсхонам чиқиб кетай деди. Ерда ағанаб ётибман-у: ҳаммаёғим бутунмикин, туролармикинман, деб ўйлайман. Йўқ, бувимнинг ёрдамида туриб олдим. Яхшики, ҳаммаёғим бутун экан. Бўлмаса ойимдан роса балога қолардим. Фақат ўнг қўлимнинг кафти ачишиб кетди. Ловиллагани босилармикин, деб қўлимни силкитаман — баттар зўраяпти. Йиқилиб тушаётганимда, кафтим ўрик танасига тегиб, териси шилинган экан. Бувим бечора югуриб-елиб дори қидирди. Пахта куйдириб босди-да, боғлаб қўйди. Қўлимни қучоқлаб олиб, ҳовлининг тўрт томонига югураман. Унга сари Попук йиғлайди.

— Муғомбир-эй! Йиқилган мен-ку. Сен нега йиғлайсан қўрққан олдин мушт кўтарар қилиб?!

Ана шу кундан ҳамма иш чап қўлимга ўтди. Қошиқни ҳам, ручкани ҳам чап қўлда тутишим керак. Қошиқ оғзимга келгунча овқатнинг ярми тўкилиб кетади. Руч-

кага қўлим қовушмайди. Ёзган хатим чумоли изидай ажи-бужи бўлиб, оқ деворга лой сачрагандай чаплашиб чиқади. Чап қўлим худди бегонага ўхшайди-я. Билмайман, шу вақтгача у нима иш қилиб юрган экан!

Мана энди на футбол, на волейболга аралашаман, на авиамодель тўгарагига қатнашаман. Қараб туриб «яккамохов» бўлиб ўтирибман-а. Ҳаммадан алам қиладигани шуки, энди ким кўрса, «Ҳа, чанақай?» дейдиган бўлиб қолди. Илгари негадир «Митти» дейишарди.

Отимни сўрасангиз — Дамир. Жуда кичкиналик вақтимда бўлса, Замир деб аташарди. Боғчага кирганда Замира деган қиз бор экан. Уни бир хил пайт қисқача «Замир» дейишарди. Узоқдан биров «Замир!» деб чақирса, иккимиз барабар югуришардик. Ҳамма кулги қиларди.

Мактабда ҳам икковимиз бир синфга тушиб қолдик. Энди бизни ўқитувчимиз адаштирадиган бўлди. Фамилиямизда ҳам ўхшашлик бор-да: меники Носиров бўлса, уники Нодирова. Бир куни ўқитувчи ёзувимизни текширганда менинг кундалигимга «5», уникига «3» қўйибди. Замира буни кўриши биланоқ йиғлаб юборди. Мен бўлсам «5» ёққанидан индамай ўтиравердим. Бир вақт ёзувимни қарасам — хато кўп, ўзи хунук. Шошилиб ёзганимданми бу, билмайман.

Ўқитувчимиз янглишганини билди-ю, дарров хатосини тузатди. Орада изза бўлганим қолди. Бошқа синфга ўта қолсаммикин, шуни ўқитувчига айтсам хафа бўлмасмикин, деб юрувдим, Замира олдинроқ ўтиб кетди.

Энди ишим яхши кетаётган эди. Физкультура тўгарагига ёзилдим-у, чатоғи чиқди. Ўғил болалар бир томон, қиз болалар бир томон бўлиб волейбол ўйнаган эдик. Биринчи ўринда бизнинг команда ютқизди. Шунга мен сабабчи эмишман. Шошилиб қолиб, икки мартагина тўпга чалишиб ўмбалоқ ошдим-да. Нима бўпти, бошқалар ўмбалоқ ошмабдими. Зеновой Солиҳ бошқаларга индолмасдан менга ўшқариб: «Отингга яраша қиз болага ўхшайсан. Қизлар томонга ўта қол, бор!» деди. Аламимга чидолмадим. Ўйга келиб, бўлган гапни ойимга айтиб бердим.

— Нима учун менга қизларникидақа от қўйгансиз-а, уялтириб? Бошқа тўғри отлардан қўяверсангиз бўлмасдими?

— Қанақасидан?— деди ойим ажабланиб.

— Мана, масалан: Раҳим, Салим, Карим...

— Уялмай қўя қол, ўғлим. «Замир» янги чиққан отлардан. Раҳматлик...— деган жойида ойимнинг тили тугилди.

Ҳа, «даданг» демоқчи бўлди-ю, айтолмади. Адамни эслаб ўзининг ҳам, менинг ҳам кўнглимизни бузгиси келмади. (Мана адамнинг ўлганига икки йилча бўлди, доим шундай қилади.)

— Ўзим топган эдим «Замир»ни,— деди ойим, гапини тўғрилаб.— Ўша сен туғилган кезде бунақа отлар расм бўлувди-да: Гулмира, Элмира, Галаба, Инкилоб.

Айтгандай, бунга ўхшашлари мактабимизда ҳам бор: биттасиники Марат, биттасиники Феликс. Лекин бу отлар қизларникидан узоқ, ҳеч ким чалкаштиролмайди. Ахир Маратни «Маратой», деб бўлармиди! «Маратжон» деса келиша қолади. Қизларнинг отига «жон» қўшсанг ҳеч ҳам ёпишмайди. Менинг отимга-чи, битта ҳарф қўшилса, тамом...

Кейинги кунларда машқ қила-қила волейболни ўрганиб олдим-ку, шундаям бари бир болалар: «Замира, Замира», деб кулишни қўйишмади. Энди жуда жаҳлим чиқди. Ойимга ҳархаша қилавергандим, ойим бувимга маслаҳат солди. Нима деса кўнадиган бувим, бу маслаҳатга юрмади.

— Қўй, Анорхон қизим, дадагинасининг номига муносиб ном: «Собиржон»га «Замиржон». Ўзукнинг кўзидай ярашган. Эсимизга тушиб туради дадагинаси,— деб қўйди бувим.

Ойим, бувимнинг сўзини ерда қолдирмади-ю, ўйлаб-ўйлаб, охири «Дамир»ни топди.

— Бу ҳам аввалгисига ўхшаш ном. Маъноси ҳам ўхшаш,— деди ва маънисини айтиб берди. («Замир», дегани «Тинчлик учун» дегани бўлса, «Дамир» дегани «Яшасин тинчлик» дегани экан).

Ишқилиб қиз бола отидан қутулиб олдим-да. «Митти», «Чапақай» дейишса дейишар.

2. БУВИМ БИЛАН ОЙИМ

«Чапақай» бўлиб қолганим мендан кўра бувимга оғир тушди. Бувимга илгари мен унча-мунча боқишиб турардим. Магазиндан нон, сут олиб келардим, синглимни боғчадан келганда ўйнатардим, «Лайка»ни бо-

қардим («Лайка»—бу кучукчам. Кучукча бўлганда ҳам антиқа кучукча). Яна бувимга газета ўқиб бериш, узилган тугмаларимизни қадаганда, нинасига ип ўтказишгача менинг вазифам эди. Тўғриси, бу ишларни ҳаммавақт эмас, қўлим теккан-текканда қилардим. Ўзимнинг зарур ишларим кўпайиб, боқишолмай қолганимда ҳам, бувим хафа бўлмасди.

Ойим куни билан ишда бўларди. (У якка буюртма кийимлар тикадиган жойда ишлайди). Эрталаб вақт-ли туради-ю, кетишга тайёрланади. Ойна олдида узоқ ўтириб, сочини тараб, ўрарди-да, орқасига юмалоқлаб қўярди. Кейин кийимларини дазмоллашга киришарди. Бувим, худди мотоциклдай потиллаб турган самоварни стол ёнига келтирарди. Дастурхон ёзарди-да, ўзи дивандаги қалин кўрпачага чордана қуриб ўтирарди. Кейин:

— Қани, қўзичоқларим, чойга,—деб бизни чақирарди.

Дастурхон бошига келганда, ойим шошиб қоларди. Тик турганча, бир пиёла чой ичарди-ю, Попукни олиб, йўлда боғчасига қўйиш учун чиқиб кетарди. Чиқиб кетаётганда, менга:

— Бувингнинг юмушларига боқишиб тургин-а, Дамир,—деб тайинларди. Ишдан қайтганда бўлса, боқишган-боқишмаганимни сўрарди. Боқишолмаган бўлсам ҳам, бувим:

— Ҳа, қўзичоққинам қарашиб юборди,—деб менга кўзини қисиб қўярди.

Ростини айтсам, бувимнинг шу қилиғи менга ёқади. Боқишолмаганим устига, билмасдан ишини бузиб қўйган вақтларимда ҳам, ойимга айтмайди.

Бир куни Попук варрак учираётганларни кўриб, «Менгайм вайяк!» деб туриб олди. (Яна ўғил болалар ўйини!) Мен бўйра чўпни чой қоғозга нари-бери ёпиштирдим-да, ип боғлаб берсам, «мунақамас!» деб улоқтирди. Кейин ўзимнинг ҳам варрак учиршига ҳафсалам келиб қолди. Қамиш қидирдим. Ҳужрадан иккита савағич топдим-да, ростакам катта варрак ясашга тушдим.

— Қараб тургин, Попугим! Бир вайяк ясайки, дардараги, қулоқлари қип-қизил, думлари ола-була бўлади. Учирганимизда ҳамманинг кўзи ўйнайди-а!

— Эҳ, маза, маза!—деб Попук севинчидан қуёндай диконг-диконг сакради.

Мен ўткир пичоқ билан савағичнинг биттасини

иккига бўлиб, йўнишга тушган эдим, бувим кўриб қолди-ю:

— Вой, шўрим!— деб пичоқ билан савағичларни тортиб олиб, ҳужрага опкириб қўйди. Билсам, бувим пахта саваганда ишлатадиган савағичлар экан.

Бу воқеа бувим икковимизнинг ўртамизда қолиб кетди-ю, бошқаси очилиб қолди. Бир куни Попук тикув машинасидан резинка тасмани тортиб чиқиб, бошқа ип қуриб қолгандай Лайканинг бўйнига боғлаб юрган экан. Ойим кўриб қолиб, ўша тасма билан Попукнинг оёғига шарт-шарт туширди. Попук: «Вой оёғим, вой оёғим!» деб йиғлай бошлади. Ойим:

— Сенда айб! Сен кўра туриб қайтармагансан!— деб мени койий кетди.

— Қилгуликни қизингиз қилсин-у, гапни мен эшитайми?— десам, ойим баттар аччиғланди:

— Ўзбошимчаликни бошлайдиган аввал ўзинг. Сендан юқяпти укангга ҳам!

Нима, мен қозонмидимки қорам юқса! Синглимни ўйнатаман деб ҳам балога қоламан шекилли. Қошки ўзи унақа-мунақага кўнадиган қизлардан бўлса. Гап уқмас, инжиқ. Ясаб берган ўйинчоғингдан ҳам айб топади. Муштдай бошидан шунақа қилса, мактабга кирганда елкамга миниб олмасайди!

Анча кундан бери тинч юриб, бугун яна қўлга тушдим.

Кечқурун ойим қайтганда, мен чапақайлаб, қийнала-қийнала велосипедимга дам бераётган эдим. Бувим қаёққаям чиқиб кетган эди, шу тобда оғиргина халта кўтариб қайтиб келди. Магазиндан нон билан макарон олиб келаётган экан. Бунни кўриб ойимнинг жаҳли чиқди.

— Бувингнинг ишларига қарашгин, десам, ўйин билан овора экансан-да. Сени нима қилсам бўлади, а?

— Қарасам, дарс тайёрлаб ўтирган экан. Алақсимасин, деб ўзим чиқа қолган эдим.— Дарров бувим жавоб топди.

— Қани дарс тайёрлагани?

— Ҳозиргина танаффус қилдим-да, ойижон!— дедим бувимнинг гапига тўғрилаб ва ҳовузча бўйидаги столда очиқ-сочиқ ётган китоб, дафтарларимни кўрсатдим.

— Кечқурун дарс тайёрласин, деб ким айтди сенга?

— Жадвалим асосида қиялпман-да, ойижон.

— Қани, жадвалингни ол-чи!

Оббо, бунақа одати йўқ эди, қаттиқ тергашга тушди-ку. Мен айбондаги михга илиғлиқ жадвални олдим. Бунда кун бўйи қиладиган ишларим белгиланган. Илгари дадам тузиб берган жадвалда, дарс эрталаб тайёрланади, деб кўрсатилган эди, бунисини яқинда ўзим ўзгартириб олган эдим. Бунда ҳар эҳтимолга қарши эрталаб ҳам, кечқурун ҳам дарс тайёрлашни кўрсатган эдим. Ахир, олдиндан нима бўлишини билиб бўлармиди! Олдиндан билиш учун оддий мия эмас, машина мия керак. Ҳа, электрон ҳисоб машинасига ўхшаган мия! Қани энди шунақа миянг бўлса-ю, олдиндан берган топшириғингни ўзингга керакли вақтда тайёрлаб қўяверса. Кўпинча эрталаб энди дарс тайёрлашга ўтирай деганингда, кўчадан болаларнинг шовқини келади, хаёлинг бодроқдай сочилиб кетади. Улар маза қилишиб юрганда, сен мук тушиб ўтир — алам қилмайдими! «Ҳа, жадвалда бор-ку, кечқурун тайёрларман» дейман. Кечқурун бўлса тагин бирон зарур нарсачиқиб қолади. Бу ўртада овқатланиш бор. Овқатдан кейин бир-икки соат ўйнаш албатта зарур, буни ўқитувчимиз ҳам буюрган. Ундан сўнг уйқу. Ана шуни си чатоқ — уйқуга камида етти-саккиз соат вақт кетади. Шуни ким чиқарган бўлса ҳам, ўйламай чиқарган-да!

Ойим жадвалга кўз ташлаб олди-да, менга бармоғини ўқталди:

— Буни ким ўзгартирди? Кимдан ўргандинг бу ўзбошимчаликни?

— Йўқ, ойижон, ҳозир учинчи чорак охири-ку? Эрталаб ҳам, кечқурун ҳам дарс тайёрланглар деган ўқитувчимиз.

— Қайси ўқитувчинг деди.

— Ҳалима опам,— деб юбордим шошиб. Кейин тилимни тишладим. Ҳалима опамнинг номини бекор айтдим-да. У синф раҳбаримиз. Гоҳ-гоҳ келиб ойим билан кўришиб туради. Кўришганда ойим ундан «шунақа дедингизми?» деб сўраб қолса-я!..

Ойим чарчаб келгани учунми, ортиқча тортишиб ўтирмай, ичкарига кириб кетди. Бувим секин менга:

— Иши унча ундирмасанг ҳам, гапни кўп дўндирасан-да, қўзим. Ишёқмасга иш буюрсанг, отангдан яхши насиҳат қилади, дегани шу бўлади!— деб кулиб қўйди.

Қаранг, шунга ҳам дарров мақол топди-я бувим!

— Гапни дундирадиган ўзингиз-ку, бувижон!— десам, у қисик кўзларини чиройли жилмайтириб:

— Ишни-чи?— дейди.

Мен жавоб тополмай қоламан.

Ойим уйдан бошқа кийимини кийиб чиқди-да, тепамга келди. (Бояги гап билан тергаш тамом бўлганми десам, чаласи қолган экан). Дафтаримни текширди. Уйга берилган топшириқлар тахи бузилмасдан турган эди.

— Қани тайёрлаганинг? Қачонгача кўзимни бўйясан, а, шумтака?

Мен индамасдан, қовоғимни солиб, чап қўл билан хат ёзиб ўтирибман. Энди бас қилар десам, йўқ, баттар тутақяпти:

— Одамни хуноб қилдинг-ку. Сенда тайин деган нарса борми? Қачон эс-хуш киради-ю, ўз вазифангни тушуниб оласан? Айт ҳозир, қайсар!— деб бирдан чап қулоғимни чўза кетди.

Қулоғим ловилласа ҳам, ручкамни қўймайман. Гапим кор қилмади, деб ўйлади шекилли, ўнг қулоғимни ҳам омбурдай тортди. Мен жон аччиғида иккала қўлимни қулоққа оборибман. Боғланган қўлим оғриб кетди. Худди ўрикдан йиқилган вақтимдагидай вой-войлаб туриб кетдим-ку! Кетимдан ойим қувди. Урмоқчими деб, қаттиқроқ вой-войлаганимча ҳовлини гир-гир айландим. Охири ойим чарчаб:

— Бўлди, ҳой бола. Тўхта, қўлингни кўрсат!— деди.

Калтак ейишдан чўчиганимданми, оғриқ таққа тўхтаган эди. Шундоқ бўлса ҳам қўлимни ачомлаб, бўйимни кифтимга қисиб, қўрқа-писа тўхтадим. Буёққа калтак еса ажратаман, деб бувим тайёр турибди.

— Қаттиқ оғрияптими қўлинг?— деди ойим, худди ўзиники оғриётгандай юзини тириштириб.

У қўлимдаги докани, худди чақалоқнинг йўргагини ечгандай жон ҳовучлаб ечди. Кафтимдаги шилинган жой ўпкадай қизариб турарди.

— Ҳаммаси шўхлик, бебошликники,— деди ойим энди жаҳлдан тушиб ва сассиқ сариқ мойдан суркаб қўйиб, тайинлади.— Қўлингни эҳтиёт қил. Совуқ сувга урма, газак олса, ёмон бўлади.

Ҳамманинг ойиси ҳам шунақа бўладими, билмайман. Менинг ойим, бир ёқдан уй ишларига ёрдамлашмадинг, деб уришади, бир ёқдан қўлингни совуқ сувга

урма, дейди. Салга раҳми келади-ю, тагин уришгани ортиқча.

Қизиқ, бирдан ойим, бояги гаплар эсига тушдими, қовоғини солиб олди. «Қовоғимни очсам талтайиб кетади», деб ўйлагандир-да. Нима, мен Попукмидимки, салга талтайсам. Ана бўлмасам дедим-да, мен ҳам қовоғимни солиб олдим. Ҳеч ким билан гаплашмасдан дарсимни тайёрлайвердим. Овқатга чақиришган эди, «Қорним туқ», деб бормадим. Ойим ўйлагандай бетайин эмаслигимни, ўз вазифамни билиб қила олишимни бир кўрсатиб қўяй!..

Охири бувимнинг раҳми келди.

— Чарчагандирсан, қўзичоғим. Ичагинг узилиб кетгандир. Бўлди қила қол,— деб зорланди.

Қўз қиримни ташласам, бувим айвонга чинни косаларда овқат олиб ўтди. Бурнимга райҳон, кашничларнинг ёқимли ҳиди кирди. Ҳа, мошхўрда. Ўзим яхши кўрган овқат. Бувим хўп пазанда-да. Ҳар қанақа томоққа маза киритиб юборади. Ҳали кўк резаворлар чиқмаган вақтда, уларнинг қуритилганидан ишлатади. Эҳ, у пиширган лағмону қўймоқларни еб тўймайсан. Негадир ҳозир тухум егим келиб қолса-я! Оғзимдан сўлагим келиб, дафтарга оқиб тушай деди. Қилт-қилт ютиндим-да, мук тушиб ишлай бердим.

— Бўлмаса овқатини олиб қўя турунг, ҳали плитада иситиб ичар,— деди ойим бувимга.

Мен бўлсам, ичимда, «тезроқ овқатланиб бўла қолишсайди!» деб турибман. Чунки энди миямга ҳеч нарсаси кирмай қолди. Дафтар бетидаги рақамлар, ҳарфлар худди чигирткалардай дик-дик сакрашиб, ўрик гулидаги асаларилардай учишиб юрибди.

Бувим билан ойим айвондан туриб кетишлари биланоқ, мен лип этиб ўтинхонага ўтдим. У ерда товук катаги бор эди. Мўралаб кўрдим. Товук тухум қўйибди-ю, чиқиб кетибди. Бир эмас, иккита тухум. Ушлаб боқсам, ҳали илиққина. У ёқ-бу ёққа аланглаб олдим-да, тухумнинг икки ёғини чўп билан чумчуқ кўзидай тешиб, оғзимга хўп этувдим, лиққа кетди. Қани энди устидан юмшоқ нон бўлса, еб юборсанг. Оёқ учида ошхонага кирдим-да. яримта булкачани чўнтакка уриб чиқдим. Яна келиб стулимга ўтирдим. Боғланган қўлим билан оғзимни пана қила-қила нонни туширдим. Бирдан ҳиқичоқ тутиб қолди. Ҳиқичоқ босилармикин, деб водопроводдан бир ҳовуч сув ҳам ичиб олдим. Қорним

тўйганга ўхшади. Энди дафтардаги ҳарфлар, рақамлар учишини қўйиб, ўз ўрнига қўнди. Лекин қўнгани билан миямга кирмади. Негаки, уй ичидан ойимнинг йиғи аралаш овози эшитилаётган эди. У бувимга дерди:

— Бу мени куйдирадиганга ўхшайди. Тепасида ҳақ деб турсангиз, ишга қарайди, бўлмаса йўқ. Пешонам шур бўлмаса, раҳматлик...

Яна эсига адам тушди. Ойимга ўзимнинг раҳмим келиб кетди. Чиндан, адам борида ойимга енгил эди. Парвойи-палак, ишхонасига бориб келишини биларди, холос. Бунақа дафтар текширишу жадвал суриштиришлар қаёқда эди! Ўқишларимнинг бориши, қанақа баҳолар олаётганимни ўзим айтмагунча билмасди. Мактабда ота-оналар мажлиси бўлганда ҳам «Адаси, ўзингиз бора қолинг. Ишдан ҳориб-чарчаб келдим», дерди. Кейин менинг бирон қилиғим ёқмаса, ўзи тергаб ўтирмасдан, «Ўғлингизнинг айбини билиб қўйинг», деб дадамга айтардию қутуларди. Буни эслаб ҳам қўймасди кейин. Мен билан гаплашиб ўтирадиган, томошаларга олиб борадиган ҳам адам эди. Попукни-ку адам кечалари аллалаганини қўяверинг. Адам ўлганда, Попук йўргакда эди...

Ўйлайвериб чарчадим. Бирдан миям қовоққа ўхшаб ғувиллаб қолди. Худди унинг оғзи ёпилгандай ҳеч нарсa кирмасди. Тепамдан вағиллаб самолёт учиб ўтди. Попук елкамга осилиб «самолётни обейинг!» деб хархаша қилди. Ўзим туриб кетишга баҳона тополмаётган эдим. Дафтар, китобларимни йиғиштирдим. «Юра қол, обраман», дедим-да, Попукни эргаштириб кўчага чиқдим.

3. «ПҮШТ, СТЕПА АМАКИ КЕЛЯПТИ!»

Қоронғи тушгунгача қўшни болалар билан тўп тепишдик. Хўб чарчаган эканман. Ҳовлига келдим-у, каравотга ўзимни отдим. Ётганимни кўриб, ойим бувимдан сўради:

— Овқатини ичдимикин?

Бувим ошхонага кириб қараб чиқди-да, «ичмабди», деди. Ойим нолиб кетди:

— Қандоқ бола чиқяпти ўзи. Камчилигини кўрсатсанг ҳам бир бало. Чапақайига олиб, тўнини тескари кияди бу қайсар!

(Э, нега ҳадеб чапақай деяверади десам, бу қайсар дегани экан-да. Нечук биз қайсар бўлар эканмиз?)

Бувим чойнакка чой дамлаб келди. Дивандаги кўрпачага чордана қурди-да, мен томонга бир қараб олди. Мени ухлади деб ўйлади. Ойимни олдига ўтқазиб, бемалол гап бошлади:

— Ҳамма бало, Анор қизим, дада йўқлигида. Дада бўлганда, йўлга солиб оларди бунни. Мен сенга айтсам, қизгинам, ҳали ҳам бўлса ўша маслаҳат...

(Ҳа, бўлди. Қачон ойим нолишга тушса, бувим пайтдан фойдаланиб, шу гапни очарди.)

— Султонбой мўмин-қобил йигит,— деб сўзини давом эттирди бувим,— қолаверса, қўлида гулдай ҳунари бор...

— Қўйинг, ойижон, шу гапни!— деб ойим ўрнидан туриб кетди.

Бувим ялиниб-ёлвориб уни яна жойига ўтқизди. Ҳалиги гапни такрорлади:

— Бунинг устига болажонлигини айтмайсанми-я! Дамир билан Попук жони-тани.

Бувим айтаётган Султон амаки бизнинг узоқ қариндошимиз бўлади. Яқиндан бери бизникига икки-уч марта келди. («Лайка»ни ҳам ўша олиб келиб берган). Ўзи жуда баланд бўйли, қотма, лекин кучли киши. Ҳазилкашлиги ҳам бор. Эшикдан кираётганда бўйи дарозлигидан энгашиб:

— «Пўшт, Стёпа амаки келяпти!»— деб қўяди. (Чиндан, ўзи анави китобдаги Стёпа амакига жуда ўхшаб кетади-да. Фақат милиционер эмас, холос.)

Султон амаки кирган заҳоти мен билан Попукни азот кўтариб: «Қани, ким катта?» деб бошидан ошириб қўяди. Ҳамма ҳазили ҳам майли-ку, гап орасида «жўжалар!» деб қўйгани унча ёқмайди менга. Қиз болаларни шунақа деб айтса ярашади. Кўп чийиллашади улар. Мени нега қўшади? Майли, буниси ҳеч гапмас. Ўзи соз одам, бувимнинг мақтаганича бор. Менга, Попукка ўзини жуда яқин олади. Иннайкейин ҳафсалалигини айтмайсизми: эринмасдан биз билан соатлаб гаплашиб ўтиради. Қап-катта киши ўйинларимизга аралашади. Мен бунга ҳайрон қолардим, тўғриси, бу ёқарди менга. Чунки унинг ана шу қилиғи дадамга ўхшаб кетарди. Дадам ўзи катта ўқитувчи бўлса ҳам, мендан ҳеч вақтини аямасди-да. Нимани сўрасам сира эринмасдан, жеркимасдан жавоб берарди.

Бўш қолди дегунча дафтарларимни варақларди, ё бўлмаса мен билан шахмат ўйнардди, тўғриси, ўргатарди.

Дадам ўлгандан кейин уйимиз ҳувиллаб, жуда зерикарли бўлиб қолган. Бувим, айниқса ойим, бизга анча вақтгача кулиб қарамади. Ортиқча гапимиз, Попукнинг эркаликлари ҳам уларга ёқмасди. Мен буни тушунардим-у, Попук тушунмасди. Шовқин-сурон, хараша қилиб, ойимдан гап эшитиб оларди.

Султон амаки келиб юргандан бери, худди уйимиз тулгандай бўлди. Ҳаммасидан унинг ўзи ҳақидаги ҳикоялари қизиқтиради мени. Мен уни гапга солиш учун:

— Нега мунақа қорайиб кетгансиз, Султон амаки?— дейман.

— Чунки, жўжалар, бутун умрим дашту саҳрода ўтган,— дейди.

— Нима, туғилганингиздан берими?— дейман гапни улаш учун.

— Ҳа,— дейди у.— Ойим мени далада туққан. Далада ўсганман. Кейин шаҳарда ўқиганман. Ўқиниши битириб, яна саҳрога кетганман. Йўллар, кўприклар қурганман. Чўлларга сув чиқарганман. Бир шоир айтгандай: «Этик билан сув кечиб, сувлиқ билан сув ичганман»...

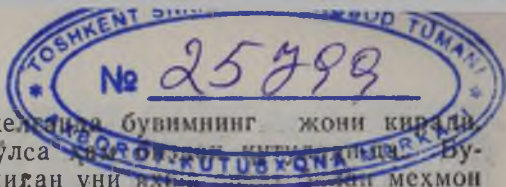
Айтаверса адо бўлмайди. Ҳар гапида мен: «Қандай қилиб?» деган саволни беравераман. У қандай бўлганлигини тушунтирмоқчи бўлади-ю, бари бир тушунмайман.

— То ўз кўзинг билан кўрмагунча тушунмайсан,— деб қўяди у.

Мен унинг ҳикоясини эшитсам зерикмайман-у, Попук дарров эснайди.

— Амати, амати, ўйнагим қиставотти!— деб гиншиб қолади.

Кейин Султон амаки: «Жўжалар зерикмасин», деб бирош ўйин ўйлаб чиқаради. Мендан бўр олади-да, ерга катак чизади. Кўзни беркитиб шу катакни босмасдан юришни ўргатади. Ё бўлмаса, ўрик шохига тик туриб учадиган тахта арғимчоқ солиб беради. Попукдан қутулганидан кейин, менга навбат келади: велосипедчамнинг қайишиб-майишиб кетган симларини тўғрилашга тушади, ўзи совға қилган «Зорька» фотоаппаратида сурат олишни ўргатади. Мен қуш учун чиройли уя ясашни ҳам Султон амакидан ўрганиб олганман.

Султон амаки келганда бувимнинг жони киради. Бир-икки соатга бўлса ҳам бувимнинг жони киради. Бувим хурсанд бўлганидан уни яхши кўради. Бувим меҳмон қилади. Султон амакининг ўзи тортинчоқ одам, овқатни кўп емайди. Айниқса ойим уйда бўлса тортинади, тезроқ жунаб қолишга ҳаракат қилади. Кетаётганида бувим илтимос қилади:

— Султон болам, ўзингнинг уйинг, ийманмасдан тез-тез келиб тургин, болаларни соғинтириб қўймагин. Хўпми, болам?

— Хўп, онажон. Сизлардан бошқа кимим ҳам бор бу ерда? Сизни кўрсам, онамни кўргандай бўламан,— дейди Султон амаки.

— Иннайкейин дўхтирларнинг ҳам айтганини қилгин, гипиртон ёмон касал дейишади,— деб тайинлаб қолади бувим.

Султон амакининг бош оғриқ касали бор. Унинг ота-онаси ўлиб кетган. Ҳеч кими, уй-жойи ҳам йўқ. Бу шаҳарга касалини боқизгани келиб қолган. Докторлар унга «шаҳарда қолинг», деб маслаҳат беришаётганмиш. Қоладими-йўқми, ким билади. Бувимнинг гапларидан қоладиганга ҳам ўхшайди. Бугун аниқ билдимки, бувим Султон амакини бир илож топиб бизни кига олиб келмоқчи. Келгани-ку яхши, биз у билан зерикмаймиз ҳеч. Лекин бутунлай, бизга дада қилиб олиб келмоқчимиш. Шуниси ойимга ўхшаб менга ҳам тўғри келмади. Фашим келиб, бувимдан жаҳлим чиқди. Мунча ахир қистайвермаса, қистаб чақиравермаса! Бунинг устига ойимга Султон амакини мақтагани-мақтаган.

— Ҳа, яхши одамнинг садағаси кетсанг арзийди. Менга қариганимда суянчиқ керак,— деб бувим кўз ёши қилади, кенг енгига кўзёшларини артиб, қўшиб қўяди.— Болаларга бўлса ота керак. Мени онам десанг, хўп дея қол, қизгинам...

Ойим нима деркин, деб юрагим пўкиллаб турувди.

Яхшики, ойим хўп демади. Хўп деганда ундан ҳам хафа бўлиб кетардим. Лекин бувим қисташини қўймади. Эртасига ҳам қистади. Индинига ҳам қистади.

Ойим бечора энди ялинишга ўтди:

— Уйлаб кўрсангиз-чи, ойижон. Ахир Собиржоннингизнинг тупроғи совумасдан, хотираси ўчмасдан шу ишга қандоқ ўнгирилиб бўлади...
Бувимнинг ўзи қайтарди.

— Султон ўзи кўп одамшаванда йигит-да. Уни кўрсам, Собиржон ўғлимни кўргандай бўламан. Менга раҳм қилгин, қизим,— деб охири ув тортиб йиғлади. Шундан сўнг ойим:

— Болалар нима дейишаркин?— деб қолди.

— Болаларми?— деди бувим енгил нафас олиб.— Уларни кўндиришга мен кафил. Худога шукур, болажонларим қобил. Муомалага юради.

Бувимнинг мақтагани-ку менга ёқди-я, «уларни кўндираман, кўнади» дегани ёқмади. Попук-ку тентак, ҳеч балонинг фарқига бормади, унга ўйин бўлса бас. Мен-чи? Нега мени унга тенг қилади, мендан сўрамасдан ваъда беради? Ё энди сўрармикин? Борди-ю, сўраб қолса-чи? Унда нима дейман? «Майли», деёлармидим? «Йўқ, бўлмайди», деб айтсам-чи? Бувим хафа бўлмасмикин?

Ўйлаб қолдим. Қулоғимга уларнинг гап-сўзлари ортиқ кирмай қўйди. Ўйлайверганимдан, охири миям ари инидай ғувиллаб кетди...

Кейин, эшикдан энгашиб Султон амаки кираётгандай, қулоғимда унинг йўғон, хушчақчақ овози янграгандай бўлди:

«Пўшт, Стёпа амаки келяпти!»

4. НОРОЗИЛИК

Ўйимизга Султон амаки брезент жилдлик чамадонини кўтариб келганига бир ойча бўлди. Шунча турса ҳам, унга кўникиб кетолмаяпман. Қайтага илгари, келиб-кетиб юрганида менга яқин кўринарди. Ўйимизда гургани сари, кўзимга бегонароқ кўрина бошлади.

Попук тентакка-ку, билинмади. Бувим, «ада» дегин деб ўргатган эди, дарров «ада»лайдиган бўлди. «Ада, ўйнагим қиставотти; ада, учадиган копток қилиб дейинг (шар олиб беринг демоқчи), қонним очиб тетвотти, маяжни обейинг...»

Султон амаки унинг хархашаларига эринмасдан қулоқ солади. Қап-катта киши майда-чуйда ўйинларга ҳам аралашаверади: арғимчоқ учиради, қамишдан кўнак ясаб, энди қиндан чиқаётган довучча узиб беради, елкасига кўтариб, ҳовли айлантиради. Дадам мени удди шундай қилиб кўтариб юрарди. Булари ҳам айли-я, айвонда тўрт оёқлаб Попукни устига миндирани ортиқча. Попук хўп маза қилиб қиқиллайди-ю,

менинг ёмон гашим келади: чақиришса ҳам олдиларига бормайман, ўзимни четга оламан. Кўпроқ вақтимни дарсга бераман. Бир ёқдан ўқув йили тугаяпти, иккинчи ёқдан янги одамга кимлигимни кўрсатиб қўйишим ҳам керак-да.

Дарс тайёрлаб ўтирганимда, Султон амаки тепамга келиб:

— Аҳвол қалай, ўртоқ ўқувчи?— деб қўяди.

Бирон масалани ечолмай хуноб бўлиб турган бўлсам ҳам:

— Раҳмат, яхши,— дейман.

Лекин Султон амаки (худди дадамга ўхшаб) алданмайди. Муғамбирлик билан афтимга тикилиб туради-да, қийналаётганимни пайқагандай:

— Чиқаришиб юборайми?— дейди.

Ичимда жон дейман-у, сир бой бермайман.

— Раҳмат. Бировга ишлатиш тўғри келмайди.

— Ҳа, ҳа,— дейди у бароқ қошларини чимириб, кўзлари чақнаб.— Бу гапинг жойида! Ўқитувчингга балли!

«Нега ўзим қолиб, ўқитувчимга балли деяпсиз?» дегандай тикилсам, у:

— Тўғри тарбия берибди,— деб қўшиб қўяди.

Кўп ўтмасдан, у чапак чалади. Бу — танаффусга звонок эди.

Яқинда у, фанердан теннис столча қурган эди. Стол ёнига бориб қўлига ракета тутиб, мени кутади. Ичимда жон деб турган бўлсам ҳам:

— Ҳали дарсим чала,— деб қўяман.

— Яхши ўқувчи иш билан дам олишни қўша билди. Ўқитувчинглар бу ёғини ўргатмаганми? Қани, бўла қол, қўлим қичишиб турибди. Чемпионликни бир кўрсатиб қўяй кечагидақа,— деб кулади кечаги ўйинда ютмаган бўлса ҳам.

— Бўлмаса сиз ҳам чап қўлда ўйнайсиз,— деб ҳазилга ҳазил билан жавоб қайтараман-да, ўйинга тушиб кетамиз.

Роса терлагунча ўйнаймиз. Ҳар гал шарча шақирлаганда, менга ўхшаб у ҳам севиниб сакраб тушади, танглайини такиллашиб қўяди. Попук бўлса ерга юмалаган шарни тутаман деб, атрофимизда гилдирайди.

Мен чала қолган дарсимни унутиб юбораман. Теннисдан бўшаганимдан кейин фотога уннаб кетаман.

Энди Попук билан икковимиз уйдаги ўйинларга

алақсиб, кўчага ҳам кўп чиқмасдик. Чиқсак ҳам Султон амаки билан чиқардик. Секин-секин унга ўргана бошлагандик. Ойим ҳам энди у билан илгаригига қараганда очилиброқ гаплашар, бош оғриғи тутса куйиб-пишиб қарарди.

Султон амакининг серҳафсалалиги ҳаммамизни ҳайрон қолдирарди. Кўпинча уй юмушларига ҳам араллашиб кетарди. Ҳали қарасангиз, болтада ўтин ёриб, тешада кўмир чақиб тандир тагига тахляпти, ҳали плитаними, кир ювиш машинасиними тузатяпти, ҳали ер чопиб гулхона учун юлдуз шаклида жой тайёрляпти. Боринги, бу одам эшик олдини супуришу, бувим кир ювганда сув иситиб беришгача аралашаверади. Кейинги кунларда Попукни боғчага обориб опкелиш ҳам унга қолди.

Дам олиш кунлари бўлса бувимни ҳам, ойимни ҳам аралаштирмасдан, якка ўзи «паловхон тура ясаш»га киришади. Шунда ойим билан бувим кулишиб:

— Эркак киши хотинларнинг қозон-товоғига аралашавермайди, уят бўлади,— дейишса, Султон амаки:

— Биз ўрганиб кетганмиз. Саҳрода яшаган одам бировнинг кучидан фойдаланишни билмайди. Бутун тирикчилигига ўзи қарайди,— дейди.

Билиб турибман, бувим дастёрдан ёлчиб қолганига хурсанд, шундоқ бўлса ҳам:

— Қўя қол, болам. Гўдаклар билан ўралашганинг ҳам етар. Бирпас чўзилиб дамингни олгин,— деб ғамхўрлик қилади.

Ойим ҳам бувимнинг гапини қувватлаб:

— Кўп уринмай қўя қолинг. Бош оғригингиз зўрайиб кетмасин тагин,— деб қўяди.

— Қасалим хийла тузук, она. Бўш вақтимда қарашиб турай. Ҳали замон ишга жўнайман,— дейди Султон амаки.

— А, қаёққа тагин?— дейди бувим капалаги учиб.

Султон амаки киши билмас илжайди-да:

— Маслаҳатлашамиз,— дейди дудмолгина.

Бувим билан мен ажабланиб қараб қоламиз. Лекин ойим бу гапга негадир парво қилмайди. Буни олдинроқ эшитиб юрганми дейман-да. Эшитиб юрган экан. Кечаси пайқаб қолдим. Ўрнимга ётганимдан кейин, Султон амаки билан ойим уйга кириб, алланимани маслаҳатлаша бошлашди. Султон амаки олдинига юмшоқ гапирди, бир нималар деб ялинди. Сал ўтиб

жеркигандай бўлди. (Шунча вақтдан бери бунақа жеркиганини биринчи эшитишим). Йўғон овоз дўриллаб чиқди:

— Қамида бир йилга сўз бериб қўйдим. Сўз олтиндан қиммат-ку ахир!..

— Астароқ. Ойим эшитсалар, диллари оғрийди. Болалар ҳам билишмасин,— деб илтимос қилди ойим.

Яқиндан бери мендан гап бекитадиган бўлган ойим. Бунинг қизиқ сабаби бор: бир куни қўшнимиз кетмон сўраб чиқди. Ойим: «Кетмоннинг дастаси синиб ётибди», деди. Тўғри, бир вақт синган эди-ю, лекин Султон амаки дарров янги даста солиб қўйган эди. Ойим бундан беҳабар экан, деб ўйладим. «Йўқ, ойи, кетмоннинг дастаси бутун», дедим-да югуриб ўтинхонадан олиб чиқиб бердим. Қўшни севиниб олиб кетди-ю, мен балога қолдим. «Нега одамни изза қиласан, маҳмадона!— деб уришиб берди ойим.— Иккинчи катталарнинг сўзига аралашма, калтак ейсан!»

Ҳозир Султон амакига «секинроқ сўзланг» деди-ю, ўзи қаттиқ-қаттиқ гапира бошлади. Қулоқ солмай деганим билан, қулоғимга гаплари бемалол эшитилиб турса нима қилай?

Ана ойимнинг овози:

— Нега ўйламай-нетмай сўз берасиз? Инженерсиз, шаҳардаги заводга кирсангиз бўлмайдими? Чўли биёбонда қандай турасиз, докторлар узоққа бормагин деган. Яна у ёқда касалингиз зўрайиб кетса, нима бўлади? Жонингизда қасдингиз борми?

Султон амаки жавоб қайтаряпти:

— Қизиқ гапирасиз-а. Чўлга кетаётган шунча одамнинг жонида қасди бор эканми?

Ойим қизиқ-а, нега ҳадеб гапини қайтараверади.

Анча жим туришгандан сўнг ойимнинг овози чиқди:

— Майли, билганингизни қилинг...

Буни розилик билан айтдим, зарда билан айтдим, пайқай олмадим. Султон амаки илтимосга ўтди:

— Бирга борсак-чи?

— Нималар деяпсиз?— деди ойим.— Менга зарур келибдими? Киндик қоним тукилган жойдан кечиб-а? Иннайкейин, болалар нима бўлади?

— Олиб кетамиз,— деди Султон амаки.

— А-а, ўйлаб гапиряпсизми?

Мен бу ёқдан: «Жон ойи, қаттиқ гапирманг. Тагин амакимнинг жаҳли қистаб «бўлмаса ўзим кетдим», деб

қолжа, унда нима бўлади. Ҳаммамизни ташлаб кетса-я!» дегим келди.

Ойим ҳайтовур қаттиқ гапирмади-ю, ялингандай деди:

— Ўзингизга ачинмасангиз, болаларга ачининг. Шундоқ иссиқ уйим қолиб, гўдакларни чўлда сарсон қилармишман-а? Бунақа хом хаёлларни қўйинг. Ўзингиз ҳам бормаганингиз яхши.

Султон амаки яна бўш келмади:

— Ваҳма қилаверманг. Чўлнинг ҳам ўзига яраша гашти бор. Борганда биласиз. Бўлмаса ҳозир Попукни олиб кетайлик-да, Дамирни ўқиши тугагандан сўнг чақириб олайлик. Маъқулми?

Бу ҳам ойимга маъқул бўлмади. Яна қистайвергандан сўнг, ойим бу ердаги ишни ташлаб кетолмаслигини айтди.

Султон амаки:

— У ерда ҳам сизга лойиқ иш топилади,— деб кўрган эди, ойим очигига кўчди:

— Болалар бувисига ўрганган. Мен эплай олмайман буларни. Бир-биридан баттар шўх, қайсар. Қийнаб юборишади одамни. Бутунлай бувисига ташлаб кетишимиз ҳам инсофданмас.

«Ҳей, ойижон. Амакига нега ёмонлайсиз бизни? Попукка мени тенг қиласизми? Мен ўзимни ўзим эвлалмас эканманми? Қўлим ҳам тузалиб қолар! Агар биз учунгина қоламан деяётган бўлсангиз, бемалол бораверинг! Биз бувим билан ўтираверамиз!» деворгим келди менинг. Лекин «гапимизни эшитиб ётганмидинг, маҳмадона!» деб уришмасин, дедим.

Султон амаки бир нималар деб ғулдиради. Кейин жим бўлиб қолишди. Менинг ҳам кўзим илиниб, уйқуга кетибман.

5. «КЕНГАШЛИ ТҲҲ ТАРҚАМАС»

Нонуштага ҳамма ўтирди-ю, ойим ўтирмади. Ҳар кунгидек узоқ соч тараш, кўйлак дазмоллаш бугун эсига ҳам келмади. Бир пиёла чой ҳам ичмасдан ишга жўнади. Нега ундоқ қилди, а? Шошганиданми, ё бир нарсга зарда қилганиданми?

Бувим унинг кетидан:

— Ҳой, болам, оч-наҳор қаёққа кетяпсан?— деганича ачиниб қолди.

Кунига биз билан чақчақлашиб чой ичадиган Султон амаки бўлса индамай ўтирибди. Чаккаси тиришиб, кўзи қизариб кетибди. Нима бўлди? Бош оғриғи тутиб, ухламай чиқдимикан? Сўрай десам, тилим бормади. Негадир бирдан иштаҳам бўғилди. Бувим пишириб келган қуймоқнинг ярим тарелкачасини зўрға едим-да, туриб кетдим.

Султон амаки соатига қаради.

— Юр, Попук, вақтинг бўлиб қолибди,— деб, уни боғчасига етаклаб кетди.

Бошқа кунлари Попукни боғчасига қўйгандан сўнг, тўғри уйга қайтарди. Бугун шу кетганча аллақаёқларда юриб, кечқурун Попукни кўтариб кириб келди.

Мен мактабдан аллақачон келиб, нима қилишимни билмай ўтирувдим. Султон амаки келса, бир теннис ўйнайлик деган эдим. У чарчаб келган эканми, тўғри менинг каравотимга бориб чўзилди. Мен ҳеч нарсга деёлмадим. Кейин фотоаппаратимни олиб, кўчага чиқиб кетдим.

Бугун уйимизда сув қўйгандай жимжитлик бўлди. Эртасига ойим билан Султон амаки ўртасида тағини ғиди-биди қўзғалди. Бу гал ойим бувимни баҳона қилди.

— Ойимларга гапингизни айтган эдим, диллари оғриди: «Султонбойдан умидим шумиди! Ўғлим ўрнида ўғлим дегандим! Наҳотки, юзимга оёқ қўйиб кетса!» дедилар...

Султон амакининг дами ичига тушди. У индамай аллақаёққа чиқиб кетганда, ойим мени олдига чақириб:

— Утир, маслаҳат бор,— деди.

Қўрқа-писа ўтирдим, афтига бақрайдим: ойим ҳеч қачон мен билан ҳеч нарсани маслаҳат қилмасди-ку? Қайтага ҳамма нарсани мендан бекитарди, бирон иши бўлса, ўзи ўйлаб олгандан кейингина менга айтарди, тўғриси, фақат буюрарди. Ҳозир менда бирдан фахрланиш пайдо бўлди. Томоғим қичимаса ҳам, қириб қўйдим. Зўракилик билан афтимни жиддий тутишга тиришдим. Ойим менга эътибор қилмади ва овози қалтираб кетди:

— Бизни ташлаб кетмоқчи аданг...

Худди электр токи ургандай, миямда бир нима шанғиллаб кетди. «Аданг!» Туғилганимдан бошлаб қулоғимга ўрнашган сўз. Бу сўзни ўзим ҳам, ойим ҳам ишлатмай қўйганимизга икки йилча бўлган эди.

Ҳозир қулоғимга ғалати кирди. «Ташлаб кетмоқчи!» Буниси яна ғалати роқ. Тунов кунн ўз қулоғим билан эшитиб олган гаплар орасида бунақаси йўқ эди, шекилли. Ана, бордию, шундоқ деган бўлсин. Унда нима бўпти? Ойимнинг ўзи ўша кунн: «Билганингизни қилинг», демаганмиди? Нега бугун ваҳима қиляпти? Бундан чиқди, Султон амакининг бутунлай кетиб қолишига ойим розимас, ҳа, розимас!

Мен таваккал қилиб айтиб юбордим:

— Чўлга олиб кетаман, десалар, ўзингиз кўнмадингиз-ку?

— Ҳа, муғамбир!— деди ойим бармоғини ўқталиб,— буни ҳам эшитиб олувдингми? Катталарнинг гапига қулоқ солмагин, деб айтмабмидим?

Балога қолдим. Секин қўзғалмоқчи бўлган эдим, ойим:

— Ўтир, ҳали маслаҳат битгани йўқ!— деб қўлимдан тортди. Энди яраси битиб келаётган қўлим санчиб кетди. Афтимни буриштириб олувдим, ойим аччиғидан тушди.— Ақлингнн йиғ, ўғлим. Гапимга диққат билан қулоқ сол. Агар бордию аданг чўлдан гап очиб, «Ҳаммангнн олиб кетаман» деса, сен нима дейсан?

Нима дейман-а? «Йўқ, бормаимиз» десам, у хафа бўлади. Албатта хафа бўлади. Аслида-ку ўша ёққа кўнглим чоғиб турибди-я. Ўша, Султон амакилар ишлайдиган саҳрони, Султон амаки бажарадиган ҳунарни бир кўриб қўйсам ёмон бўлмасди-я. Лекин, «майли, борамиз», дейишга ойимдан ҳайиқаман-да. Ақлим ишламай қолди. Елкамни қисиб, бақрайиб тураверганимдан сўнг, ойимнинг ўзи ўргатди:

— Бўлмаса у қулоғинг бу қулоғинг билан эшитиб ол: «Чўлингизга бормаимиз», деб туриб оласан. «Ўзингизни ҳам юбормаимиз» деб этагига ёпишасан. Попука ҳам шундоқ деб ўргатасан. Икковинг оёқ тираб туриб олсанглар, шахтидан қайтар. Тушундингми, ўғлим?

Тушунганим билан бу осон ишми? Мен артистманмики, биров ўргатгани худди ўшандоқ қилиб бажарсам? Ойимга миқ этмай, қараб турибман. Жавоб кутяпти. То «хўп», демагунимча қутулмайдиганга ўхшайман. Қулоғимни чўзиб бўлса ҳам «хўп» дедиради. Бу ташвишдан қулоқни чўздирмай қутула қолай дедим-да, «хўп» девордим. Ойим азбаройи хурсанд бўлганидан:

— Баракалла, ўғлим!— деб елкамга қоқиб қўйди.

Неча кунгача ойимнинг ўргатганларини ичимда такрорлаб юрдим. «Чўлингизга бормайман!» Ўзи икки оғиз сўз-у, шуни овоз чиқариб айтмоқчи бўлсам, ҳеч тилим айланмайди. Султон амакининг ўзи ҳам бу тўғрида менга гап очмасди. Балки у кетиш фикридан қайтгандир? Докторлар: «Сенга чўл ҳавоси тўғри келмайди» деб қолдирганмикин? Докторларга маслаҳат солиб утирармиди у? Айтганидан қайтмайдиган кишига ўхшайди.

Ўйлаганимча бўлди. Бугун у жуда эрта турди. Ҳар куни киядиган оппоқ кийимларини қалинроқ одми кийимларга алмаштирди. Ўйдан брезент жилдлик чамадонини олиб чиқди. Ойим билан озгина, бувим билан узоқроқ гаплашди. Попукни осмонга кутариб, пешанасидан икки марта, меникидан бир марта ўпди. Кейин хайрлашди. Попук:

— Менам бояман, менам,— деб эргашган эди, Султон амаки:

— Борасан, борасан. Кейин олиб кетаман,— деди.

— Маяжни-чи, маяжни обеясизми?

— Морожний ҳам обераман,— деб кулди-да, қул силкитганича чиқиб кетди...

...Бир ҳафта деганда хат келди. Султон амаки чўлга эсон-омон бориб, ишга тушганини ёзибди. Лекин қаерда, қанақа ишлигини аниқ кўрсатмабди. Қисқа қилиб: «Ёнар дарё қуряпмиз», дебди-қўйибди. «Ёнар дарё»си нима экан, деб биз ҳайрон бўламиз. Мунча қисқа ёзмаса-я! Вақти бўлмагандир-да. Янаги хатида аниқроқ ёзар, деб кутган эдим, ёзмади. Анча кун ўтди. У кетган вақтда эрта пишар ўригимиз довуччаси қиндан чиққан эди. Ҳозир данак қотирди. Токимиз куртак ёзаётган эди, бугун ток оши едик. Бувим ош еб туриб, эслади:

«Эссизгина, Султонбой ўғлим паловхон турани яхши кўрарди. Бўлганда, ток ошини мақтаб-мақтаб ерди-да». Кунига овқат маҳалида шунақа эслайди: «Тирикчилиги қандай кечаётган экан-а боламнинг. Қаровсиз қийналиб қолаётгандир». Бувим уҳ тортади-да, ойимдан сўрайди:

— Ҳой, Анорхон, хат келдими? Нега узоқлаб кетди-я? Ўзинг жавоб ёздингми?.. Ҳали ҳам-а? Ҳафсалангга балли-е. Нақ шўрликнинг кўзи тўрт бўлиб жавобингни кутаётгандир!

Шундан сўнг тушундим: Султон амаки ўша хати-

да, «уй ичи, болалар тўғрисида хат кутаман», деган эди. Ойим жавоб ёзмабди. Шунини кутиб Султон амаки бошқа ёзолмагандир. Ё иши кўпайиб, қўли тегмай қолдимикан? Тўрт оғиз хат ёзишга ҳам қўли тегмас эканми. Ё бизни эсламай, қўйдимикан, а? Йўғ-е. Нималар деганди хайрлашаётганида? «Борасизлар, кейин олиб кетаман», демаганмиди?

Шу ваъда эсимга тушиб туради. Ҳар эсимга тушганда, юрагим орқамга тортиб кетади. Очиғи, кўргим келади. Унинг қизиқ-қизиқ ўйинлари кўз олдимдан кетмайди. Мен-ку соғинганимни ҳеч кимга билдирмаман-а, аммо Попукнинг хархашаси ўтиб тушади. Эрталаб ўрнидан тура солиб:

— Адамга қачон боямиз?— деб гиншийди.

Унга сари бувим уҳ тортади.

— Шунақа қилиб кечаю кундуз ташвишда яшагандан кўра, бора қолсанг бўлмасмикан-а, қизим? Хоҳла болаларни олиб кет, хоҳла менга қолдир,— дейди ойимга.

— Бўлмайди-да,— деб ойим, нима учун бўлмаслигини очиқ айтди.— Болаларни ташлаб кетсам, сизга жавр бўлади. Олиб кетсам, энка-тинкамни қуритади.

Ана, келиб-келиб айб яна бизга тушяпти. Нима қилиш керак? Ойимнинг боргиси келаётган бўлса-ю, биз йўлини тўсамизми? Ўзимнинг ҳозир боришга кўзим етмаса ҳам:

— Ойижон, биздан хавфсирамай қўя қолинг,— дедим.— Айтганингизни қиламиз, сизни қийнамаймиз.

Ойим кўнмади. Менинг айтганимга кўниб бўпти! Шундан кейин бувим гап бошлади:

— Болаларни менга ишониб кетавер бўлмаса, қизим. Бинойидай олиб ўтираман. Вақтида хат-хабар юбориб турсанг бўлди. Ёз чиқса бир гап бўлар. Султонни ёлғиз қўйма, жонгинам. Хўп де сўзимга. Кенгашли тўй тарқамас, дейдилар.

Менга бу маслаҳат ёқди. Ойим бораверсин. Биз ҳозир эмас, ёзда борсак, ўйнаб келамиз. Хурсанд бўлганимдан Попукка:

— Роса ақлли-да, акапни бувиси, а?— деб юборибман. Кошки Попук тушунса бу гапларга. Ўз ўйини билан овора у: Лайкага галстугимни «жилов» солибди-да, чув-чув деб миниб юрибди.

— Тентак-е, Султон амакининг «от-отакам» ўйини хумор қилибди-да.

Дарров галстукни ечиб, Лайкани сиртмоқдан озод қилдим. Сал бўлмаса Попук у бечоранинг бел-мелини синдириб қўярди-я!

Бувим ҳали ҳам ойимдан жавоб кутарди. Ойим ўйлаб-ўйлаб олгандан сўнг, менга эшиттириб гапирди:

— Дамирингиз бешинчини эсон-омон битириб олсин-чи, кейин кўраминиз...

Буни эшитдим-у, биров тарсаки ургандай, чўчиб тушдим.

— Ҳа, ойижон, бешинчини битирмайди деб қўрқяпсизми ҳали?

— Қўрқаётганим йўқ, ўғлим. Лекин битиришдаям битириш бор-да.

Ҳа, тузук битириб олишимга кўзи етмаяпти. Султон амакининг олдига кетолмаётганига сабаб бир чекаси шумикин? Ҳамма гап менга, менинг ўқишимга боғлиқмикин? Наҳотки Султон амаки билан ойимнинг хафалашиб қолишларига мен сабаб бўлсам?.. Йўқ, йўқ, бундай бўлиши мумкинмас, ҳеч мумкинмас!

6. ТАШВИШ УСТИГА ТАШВИШ

Ҳар нима бўлсаям ҳаракатингни қилавер, Дамиржон. Бешинчини битиргандаям «аъло» билан битиришга интил!

Тўғриси, бу айтишга осон. Ахир, бешинчида қанақа дарслар бор ўзи? Эҳе, битта арифметикани олинг. Қанча масала, қанча қоида. Қўшиш, айириш, бўлиш, кўпайтиришларни-ку билиб олдим. Агар мендан: «Бугун неча қадам йўл босдинг?» деб сўрасангиз, ўйламасданоқ айтиб бераман: мактабга тор кўчамизнинг ўнг тарафидан чиқиб бордим — масофа 350 қадам (бир марта санаб кўрганман). Қайтишда бўлса ўртоқларим билан чиллак ўйнаганча, гузардан морожний олиб, чап тарафдан келдим. Бу ёғи ўнг тарафдаги масофага икки баравар келади. Ҳаммаси бўлиб бугун неча қадам босганимни билиш учун 350 ни иккига кўпайтириш, чиққан сонга 350 ни қўшиш керак, холос. Ҳа, айтмоқчи, нечта морожний олдинг-у, неча пул тўладинг, деб ҳам сўрарсиз. 30 тийин тўлаб, иккита морожний олдим, 30 тийинни иккига бўлсак 15 тийин. Энди бу пулни қаердан олдинг, десангиз, бу ёғини ҳам айта қолай. Кунига сут-қатиқми, мевами олиб келиш учун бувим мени бозорга чиқаради. Бозоргача бўлган йўл автобусда икки остановка. Харажат пулига ойим ўн тийин қўшиб

Беради. Пиеда бориб келаман-да, бу пулни йиғаман. Уч купда қарабсизки, ўттиз тийин — ўзим билан Попукка морожний тайёр. Ана, пул ҳисобию, йўл ҳисоби десангиз, ҳаммасини билиб олдим, бўлди-да. Йўқ, бўлмас эмиш. Яна эринмаганлар «каср» деган нарсани ўйлаб топишибди. Бутун сонларнинг бўлаклари ёки улушлари эмиш бу: ярим, учдан бир, чорак, бешдан бир, ўндан бир... Куним шуларга қолдими? Нима қиламан-а бунақа майда-чуйда ҳисобларни: мактабимизда доим кўзойнак тақиб чўт солиб ўтирадиган кишига ухшаб бухгалтер бўлармидим.

Ишқилиб, хоҳласанг-хоҳламасанг бир-биридан баттар қийин топшириқларни юклайверишади.

Бу чалкаш масалаларни қанақа одам ўйлаб чиқарган экан, мияси айниб қолмаганига ҳайронман. Биров ўйлаб чиқарадиган, сен бош қотирадиган. Бош қотира-қотира «4» баҳо олсанг, бу каммиш. Кейинги вақтда кунига икки маҳал дарс тайёрлаш ҳам озлик қилиб, кечалариям ўтирадиган бўлдим. Кўчага чиқиб футбол ўйнаш-у, ўртоғинг билан теннисда мусобақалашиш, суратчилик қилишга вақт қани. Бунинг устига масалани ечолмай қолганингда йўл кўрсатиб юборадиган одам йўқ. Султон амаки эсимга тушиб кетади. Унинг жиламайиб қарашлари, «аҳвол қалай ўртоқ ўқувчи?» деб дарсларимни суриштириши, бўш вақтида болалардай қизиқиб теннисда мен билан олишишлари... «Ҳа, жўжалар», деб ҳазиллашишлари-чи? Олдиниға бу ҳазили менга унча ёқмаганиди, бора-бора Попук қатори менга ҳам ўрганиш бўлиб кетганди. Ҳаммадан ҳам, бир куни мен ҳовузча бўйидаги каравотда ўзимни уйқуга солиб ётганимда оёқ учида олдимга келиб ўтиргани, пашша таламасин деб устимга секингина оқ чойшабни ёпиб қўйгани-чи! Шуларни эсласам, Султон амакини ҳозироқ кўргим келиб кетади. Жуда қадри ўтади. Бир келиб кета қолса бўлмасмиди, дейман. Дарсимга ёрдам бермаса ҳам, Попукни ўйнатмаса ҳам, ўзи бир кўриниб кетса бўлгани эди. Борди-ю ҳозир келиб кетиши қийин бўлса, қисқагина хат ёзиб бувим билан ойимни тинчитиб турса бўлгани эди. Эсидан чиқардим, ё биздан кечиб юбордим-а? Ўз хаёлимдан чўчиб тушаман. Худди яқиндагина топиб олган қимматли нарсамни яна йўқотиб қўйгандай бўламан. Хат келиб қолар деб, ўзимни тинчитаман. Бувим бўлса, уззукун хат кутади-да, кечга бориб уҳ тортиб қолади.

— У ёзмаганга яраша сенлар ёзсанг-чи, болажонларим!— деб зорланади.

Ойим чурқ этмайди. Афтидан ёзмайдиганга ўхшайди. Ўзим ёзсам-чи? Ўнг қўлим ишнинг белига тепиб турибди-да. Тўғри, энди уни оз-оз ишлатяпман-у, аммо тузукроқ хат ёзишга ярамайди. Чап қўл ундан баттар. Шунча ишлатиб кўрганим билан ўрганмади, ҳафсалам пир бўлди. Бир амаллаб хат ёзишга-ку ярар. Эгри-бугри, чатоқ чиқса, Султон амаки сабабини тушунади. Лекин ён-веридаги бирор одам: «Қани, ўғлингиз қанақа хат ёзибди», деб қолса-чи. «Ия, ўғлим аъло-чи дердингиз, хати шуми ҳали!» деб уялтириб қўймасмикин?..

Эртасидан хат ҳам, бошқа нарса ҳам эсга келмай қўйди. Чунки бувим касал бўлиб қолди. (Уҳ тортаверганидан хавотирим бор эди). Ҳадеб чап биқинини ушлайди. Ойим борида унча билдирмайди-ю, ойим кетганда диванга ёнбошлайди.

— Нима қилди, буви?— деб сўрасам, у:

— Ҳеч нарса, болам. Сал чарчабман,— деб қўяди.

Бир вақт келиб қарасам, бувим диванда чўзилиб ётибди. Ранги оқариб кетган, пешанаси терлаган, қўллари қалтирайди. Оғир-оғир нафас олади. Қўлоғига секин:

— Нима қилди, буви?— дейман.

Гапиришга ҳоли келмай, бошини сарак-сарак қилади. «Ҳеч нарса», деб мени тинчитмоқчи бўлади. Мен қаттиқ қўрқиб, нима қилишимни билмай қолдим... Эсимга доктор қўшнимиз тушди. Уни чақириб чиқдим. У дарров укол қилди-да:

— Энди уринмасдан тинч ётинг. Сизга парвариш керак,— деб тайинлаб қўйди.

Ойим келиши билан бувим тагин туриб кетди. Қасалидан ҳеч гапирмади. «Гапирсам, қизим ташвиш тортади, қийналади», деб ўйласа керак. Одати қизиқ-а бувимнинг: ўзи қийналсаям, биров қийналмаса бўлгани. Шу ётган жойида ҳам Султон амакининг ғамини ейди:

— Қасал қурсин. Ишқилиб, у ёқда Султонбой соғ юрган бўлсин. Бугун ҳам хат келмади-я, Дамиржон?

Энди ўзим хат ёзишим керакка ўхшайди. Бувимнинг касалини билдирай. Шундан сўнг зора жавоб ёзса, ё бир келиб кетса. Қойил фикр!

Буни ўйлашга ўйладим-у, аммо ёзишга қўлим те-

гавермади. Авваллари ишим кўп деб юрган эканман. Мана энди кўринг: ўқишга бориш, дарс тайёрлаш, Попукни ўйнатиш, уй иши... Ҳа, бувимга қарашмасам бўлмай қолди. Унинг ётганини кўрганимда раҳмим келади-да:

— Буви, чой қўйиб берайми? Ё қатиқ ичкингиз келяптими?— деб сўрайман.

— Йўқ, қўзим. Барака топ. Дарсингга қарай қол,— деб қўяди бувим.

Бувимнинг инқиллаб-синқиллаб картошка артаётганини кўрсам, чапақайлаб бўлса ҳам артишиб юбораман. Лекин пиёз артишга тобим йўқ — кўзингдан ёш оқизиб юборади. Энг ёмон кўрган нарсам — йиглаш.

Шунақа қилиб, вақт деган нарса етишмай қолди. Мактабга югуриб бораман-у, югуриб келаман. Уйинлар, тугаракларга ҳафсалам ҳам қолмади. Бу ишим Солиҳга ёқмади.

— Хўш, сен нима учун звенодан четлашиб юрибсан?— деб сўрайди.

— Уйда ишим кўпайиб кетди,— десам, у ишонин-қирамай:

— Қанақа ишлар экан, очигини айт-чи?— дейди.

— Бувим касал.

— Бувингни касалини сен боқармидинг? Бошқа сир бордир-а, айт очигини!

Мен бунинг энг яқин кишимиз — уйга келиб турадиган синф раҳбари Ҳалима опамга ҳам айтолмайман. Неча марта Ҳалима опам: «Дамиржон, аҳволлар қалай?» деб сўраганда ҳам, «аҳвол яхши», деб қўя қолдим. Ҳозир Солиҳ, «очигини айтасан», деб тикилинч қилиб туриб олган эди.

— Бор, бор, мен билан ишинг бўлмасин,— деб жеркиб ташладим.

— Нима дединг? Тўхтаб тур ҳали,— деб энгагини қисимлаб қўйди.

Эртаси звенода менга толшириқ берадиган бўлишди. Нима эмиш, бир боланинг «икки»сини «уч»га чиқаришга ёрдам берармишман. «Вақтим йўқ», дегандим, звено собори чақириб, мени роса гап билан дўппослашди. Фақат ўзимни ўйлаб звенони менсимай қўйганмишман, аълочиман деб гердайиб кетганмишман. Вой, нодонлар-эй, нимамага гердаяман? Тўғри, қишки каникулга чиққанимда, ҳамма баҳом «беш» эди. Ҳозир-чи, ҳаммасимас. Ўзим ҳаммасини «беш» қиламан деб

тиришиб ётибман-ку. Иннайкейин, гердайиш нималигини бола бўлиб билган эмасман. Суриштирмай-нетмай айблайверар эканда. Жаҳлим қистаб, тишларим ғижирлаб кетди. Аммо индолмадим. Солиҳга бир ўқрайдим-у шартта синфдан чиқиб жўнадим. Солиҳ кетимдан югуриб, йўлимни тўсди.

— Нимага берухсат жўнаяпсан? Нима учун менга ўқраясан? Айт очигини!

Қарасам, худди муштлашадигандай кўкрагини кериб турибди. Унинг одати шунақа — боксчидан деб чиранишни яхши кўради. Худди бокс тушадигандай муштини тугиб, тирсагини чиқариб, семиз гавдасини полвонларча лапанглатиб юради. Гердайган деб уни айтса бўлади. Ҳозир бўш келсам, мени кўкраги билан итариб юборадиган. Агар тегса мен ҳам тушираман деб лунжини кўзлаб турибман. Ўзидан-ўзи чап қўлим мушт бўлиб кетди.

Солиҳ буни кўрди-ю:

— Ия, ҳали шу митти гавдангга мен билан муштлашмоқчимисан!— деб елкамга туртди. Мен ҳам туртдим. Бирдан боксга олиб иккала муштини ишга солди. Мен ҳам муштларимни ишга солмоқчи бўлдим, Йўқ, ўнг қўлим ярамади. Оёғидан чалишга ҳаракат қилдим. У фирромлик қилди, мени олдинроқ юмалатиб қўйди. Мактабдан чиққан болалар тепамга келиб:

— Оббо митти-ей! Оббо миттивой-ей? Юрагингни қара! Шу айиқполвон билан олишиб ўтирибсан-а! Бешинчи синфда донғи чиққан чемпион билан-а!— деб хахолашди.

Қўлим, елкаларим оғригани майли-я, болаларнинг «митти, митти!» деб калака қилишгани алам қилиб кетди. Югуришда кейин қолсам, сим дорга осилолма-сам ҳам, шунақа дейишади. Қўлим билан оёғим калтароқ бўлса, нима қилай!

Шу-шу Солиҳ билан юрмайдиган бўлдим. Илгари у бизникига кириб турарди. Мен унга теннис ўргатмоқчи бўлиб юргандим. Энди у уйимизга кирмай қўйди. Менинг ҳар хил юмушларга ўралашиб зерикаётганимни кўрган бувим:

— Болам, ўртоғингни чақириб ўйнай қолгин,— деди.— Анави дўмбоқ ўртоғинг бор-ку, нега кирмайди?

Солиҳни айтмоқчи. Дўмбоқ бўлмай қурсин.

— Солиҳ билан пом чиқдик, буви. Ярамас, фирром..

— А? Нега? Ул-бул талашдиларингми?— деди бу

вим хавотир олиб.— Қўй, болам, ўртоғингни ёмонлашга ўрганма. Яхшимас бировни камситиш. Ўзингни эр билсанг, ўзгани шер бил, деганлар.

Тушунолмадим. Нима, Солиҳни шер демоқчими? Солиҳни кўргим йўқ. Уйимга кирмай қўя қолсин. Бошқа ўртоқларим етарли. Лекин улар ҳам кам киришяпти. Нега унақа? Улар мендан хафа эмас-ку. Ҳа, уларнинг ҳам иши кўпайиб кетганмикин менга ўхшаб? Уйимизга кам киришгани майлику-я, бир хил ўйинларга мени чақирмай қўйишгани чатоқ бўлди. Дам олиш кунн болалар тоққа экскурсия қилмоқчи, деб эшитдим. Солиҳ рўйхат қилибди-ю, мени қўшмабди. Қўшганда ҳам, бари бир, уйдан чиқолармидим? Шундоқ бўлса ҳам Солиҳдан сўрагим келди:

— Нима учун мени ёзмадинг?

— Биз кучли болаларни ёзамиз. Сен тоққа чиқолмайсан,— деди у.

Ҳавасим келганини, алам қилганини билдирмасдан:

— Шу тоғ ҳам гап бўлганими!— дедим. Тоғ мактабимиз майдонидаги дарахтлар орасидан офтобда симобдай йилтираб кўринади.— Ўшами? Машинага тушсанг, бирпасда етасан. Қараб туринглар, мен шундоқ жойларга борайки, ҳеч қайсиларинг тушларингда кўрмагансизлар.

— Қаерга экан, айтавер очигини,— деди Солиҳ менсимагандай бўлиб. Билиб турибманки, қизиқяпти.

— Айтиб бўпман!

— Ҳа, бўлди, айтмасанг ҳам биламан. Мирзачўлга бормоқчисан, холам бор деган эдинг. У ер нима бўпти, қип-қизил чўл.

— Қип-қизил чўлмиш. Кўрмаганмисан, гапирма.

— Кўрган бўлсанг, гапир-чи!

Бултур Мирзачўлда кўрганим обод қишлоқлар, мевазорлар эсимга тушиб тилим қичиди-ю, яна айтгим келмади.

— Ана, билмайсан, чунки кўрмагансан. Биз тоғ остида қурилаётган денгизни, дарёнинг тоғ тепасидаги бошланиш жойларини томоша қиламиз. Кўрмаган армонда қолади.

— Мен ундан ҳам антиқа жойларни кўриб келайки, оғзиларинг очилиб қолсин.

— Кўрамиз!

У билан ади-бади айтиб ўтиришга вақтим йўқ эди. Бувим эсимга тушиб, уйга чопдим. Қелсам, бувим ин-

қиллаб-синқиллаб ҳовли супуряпти. Қўрқиб кетдим. Тагин касали тутиб қолмасин дедим-да:

— Мен супура қолай. Сиз ётинг,— деб супургига қўл узатдим.

Бувим биқинини ушлаб, менга жилмайди.

— Барака топ, қўзим. Бугун, шукур, хийла тузукман. Ҳовли супуриш ўғил болага ярашмайди. Ундан кура ўтириб адангга хат битгин. Ҳа, шундоқ. «Жуда соғиниб кетдик, адажон. Нима бўлди сизга? Омон-эсон юрибсизми? Хатингизга интизормиз, адажон», деб битгин.

Ўзим ҳам шу бугун аҳд қилиб қўювдим. Стулга ўтириб, хат ёза бошладим. Чиройли чиқсин деб уринаман: гоҳ чап қўлим билан ёзаман, гоҳ ўнг қўлим билан. Бувим айтган сўзларни ёзиб бўлдим-да, ўйланиб қолдим. Тагин нималар десам экан? Ҳа, «бувим касал бўлиб қолдилар, сизни кўп ўйлаб ташвиш қиляптилар!» дейман. Буни ҳам ёздим. Энди-чи? Ҳа, «она тилидан баҳомни «беш»га чиқаряпман. Ёзувим тузалапти, мана кўринг», дейман. Хурсанд бўлади. Ёздим. Ҳаммаси бўлиб ярим бетча бўлди. У ёғини нима билан тўлдираман? Варақ-варақ хат ёзганлар гапни қаёқдан топаркин-а?

Ёнимга бувим келди. Хат ёзганимни билиб, севинди.

— Қани, ўқи-чи, чироғим. Нима деб бошладинг? «Адажон» деб бошладингми?

— Ҳа, ҳа, сиз айтганча,— дедим. Ҳақиқатда эса, «Амаки» деб бошлаган эдим. Ҳаммасини ўқиб берганимдан кейин, бувим:

— Йўқ, йўқ,— деди.— Мени касал деган жойингни ўчир. Узоқдаги одамни ташвишга солиш яхшimas. Ўчир ҳозир.

Ўчиришга мажбур бўлдим. Энди хатни бошқатдан, тоза, чиройли қилиб кўчириш керак. Шундай қилаётган эдим, ойим ишдан қайтди. Олдимга келди-да, хатни олиб ўқиди. Ўқиётиб негадир афти тиришиб кетди.

— Дарс тайёрлаяпсан десам, вақтингни шунга сарф қилиб ўтирибсанми!— деб менга қаттиқ ўқрайди-да, хатни йиртиб ташлади. Бувим билан мен ағрайганча қолдик. Эссизгина, қанча уриниб, биров курса кулмайдиган қилиб ёзувдим-а!

— Нега ундоқ қилдинг-а, қизгинам?— деди бувим.

Ойим димоғида бир нималар деди. Қулоғимга

«унутган одамга ҳам хатми?» дегандай бўлиб кирди. «Нега ундоқ дейсиз, ойижон?» деб сўрамоқчи бўлдим-у, авзойи бузуқ бўлганидан юрагим бетламади... Сал туриб қарасам, ойимнинг ўзи қилган ишига пушаймон бўлдими, пиқ-пиқ йиғлаяпти...

7. МЕНИ КИМ ҚУТҚАРДИ

Эҳ, ойижон, ойижон! Нега тагин хафа бўлдингиз-а? Наҳотки, шундоқ бўлади деб ўйлаган бўлсам-а? Ахир сизни хурсанд қилмоқчи эдим-ку.

Қим ойисини хурсанд қилгиси келмайди. Жон деб истайди ҳамма. Лекин-чи, истагани билан уддасидан чиқавермас экан.

Ойилар кўп нарсани талаб қилишадими дейман-да. Кучинг етиш-етмаслиги, ҳафсаланг келиш-келмаслиги билан иши йўқ. «Айтганимни қиласан», дейди — тамом. Боринг, ана — кучингиз ҳам, ҳафсалангиз ҳам етсин, аммо вақтингиз бўлмаса-чи? «Вақт ҳар кимнинг ўз қўлида. Гап ундан тўғри фойдаланишда», дейди ойим. Тўғри фойдаланиш учун нима қилишинг керак? «Ўзингни тутта билишинг, бошқара олишинг керак», эмиш. Миянг бир жойда турмаса, ўзингни қандай ушлай оласан? Мия беданамаски, тўрқовоққа қамаб олсанг.

Айниқса эшик қоқиб ёз келди-ю, хаёл тўрт ёққа сочилиб, вақт етишмай қолди. Қийналиб-қийналиб бўлсаям аҳдимни бажаришга бел боғладим.

Ўқишнинг охирги куни ҳам келди. Бугун йиллик баҳомиз эълон қилинади. Ишқилиб ҳамма фандан «Беш» бўлай-да!

Бошқаларни билмайман-ку, мен жар ёқаида тургандайман. Пуф деса қулаб кетадигандай. Йўқ, қулаб кетмадим. Баҳолар эълон қилинганда, бўйим бир қарич ўсгандай бўлди. Йўқ, ундан анча баланд, осмон баравар кўтарилгандай бўлдим. Шу кўтарилганимча қушдай пириллаб уйга учдим.

Ҳовлиққаннимдан ҳаллослаб, ўпкам тиқилиб қолган экан, бувим жон ҳолатда дивандан туриб кетди:

— Ҳа, ҳа, қўзим! Биров қувдими, айт!

— Жойида! Жойида!— дейман-у, уёғини айтолмайман.

Оғзимга пиёлада сув тутди. Ича туриб, воқеани айтдим.

— Вой, ҳайрият, ҳайрият-эй, қутулибсан!— деб мени бағрига босди бувим.— Ана энди еган-ичганинг ичингга тушиб, бемалол ўйнайдиган бўлсан.

Ойим мендан тезроқ хабар олиш учунми, шанба бўлгани учунми, бугун ишдан эрта қайтди. Унга ҳам ховлиқиб айтиб бердим. Севиниб кетар деб турсам, йўқ, оддий хабардай қарши олди.

— Энди борамиз-а ойн?

— Қаерга?

— Чўлга.

— Мен сенга ваъда берибмидим? Жуда боргинг келяптими?

— Шунча кутай, шунча овора бўлай-да, тагин сиз...

— Овора бўлган бўлсанг, биров учун овора бўлсанми?

Дамим ичимга тушди.

Нималар бўлаётганидан беҳабар Лайка ўзича су-йилиб оёғимга суйкала бошлаган эди, уни тепиб юбордим. У вангиллаганича думини қисиб нари кетди. Попук бўлса:

— Ата, тиллақўнғиз тутиб бейинг! Учийгим қиставотти,— деб хархаша қиларди.

— Бор, бор, ҳамманг ҳам!— дедим-да, кўчага чиқиб кетдим.

Кетимдан бувим:

— Қўзим, йироққа кетма. Машина, ҳаптабусларга яқинлашма. Болаларга қўшилиб, катта сувга тушма,— деб тайинлаб қолди.

Катта кўчага чиқибоқ, автобусга тушдим. Комсомол кўлига кетдим. Қаникул бошланган. Боғда болалар кўп. Айниқса, катта кўл қирғоғи қий-чув. Болалар қумда ағанашган, бир-бирларини қувишган, тўп тепишган, балиқлардай биланглашиб сувда сузишган. Мен қараб турармидим! Ечинибоқ ўзимни сувга отдим. Кун иссиқ. Сув муздаккина. Жуда маза. Одам чиққиси келмайди. Сузишни унча билмайман. Аввал юзароқ жойларда чўмиламан. Кейин болаларга қизиқиб, чуқурроқ жойларга интиламан, шўнғиб-шўнғиб чиқаман. Сувдан чиқа солиб, иссиқ қумга чўзиламан, болалар билан ўйнайман.

Кун қизигандан-қизияпти. Қорним очди. Энди қайтсаммикин десам, ҳеч ким кўлдан чиққиси келмайди. Қизиқиб, яна сувга ўзимни урдим. Бир тўда бола

ким ўзиш ўйнашга киришди. Қўлнинг ўртасига қараб сузиша кетди. Балиқдай биланг-биланг қилиб, гоҳ уни-си ўзиб кетади, гоҳ буниси. Унга сари, қирғоқдагилар чуввос кўтаришади. Ўзиб кетган боланинг номини айтиб:

— Яша, бўш келма, қойил!— деб, чапак чалишади. Худди футболдагининг ўзи.

Мен ҳам қизишиб кетибман. Сузиб бораётганларга қараб интилибман. Нима, кўпчилиги ўзим тенгги болалар шунақа сузганда, мен қоларканманми. Кучим борица қўл-оёғимни шалоплатиб, анча жойга бориб қолибман. Шу вақт гулдир-гулдир қилиб қўл ўртасидан «Пионер» кемаси ўтиб қолди. Бирдан сув қаттиқ чайқалиб, тўлқин турди. Тўлқин кўтарила-кўтарила биз томонга етиб келди. Етиб келди-ю, ўзишув ўйнаётган болаларни худди пўкакдай ҳар ёққа улоқтириб ташлади. Аргимчоқ учгандай болалар сувда баланд-паст бўлиб, гоҳ йўқолиб, гоҳ кўриниб орқага қайтишарди.

Бу — ҳам қизиқ, ҳам қўрқинчли эди. Яхшики, мен берироқдаман. Лекин тўлқин менга ҳам етиб келди, тўсатдан тортиб кетди. Илгари кўчамиздаги ариқда чўмилганимда ҳеч бунақа бўлмасди. Ҳозир оёқ-қўлларимни эвлотмай қолдим. Оғзи-бурним сувга тўлди. Қўзим ҳеч нарсани кўрмайди, қулоғим эшитмайди. «Вой-дод!» деб бақирмоқчи бўламан, овозим чиқмайди. Ўзим сувнинг устидаманми-остидаманми билолмайман.

Бир вақт кўзимни очсам, қумдаман. Устимда болалар уймалашган. Шовқин-сурон. Мени улоқ-улоқ қилишяпти:

— Қулоғидан торт! Оёғини осмонга қил! Бошини силкит!

Мени циркдаги дорбоз боладай хўп ликиллашиб, ағдар-тўнтар қилишди. Шалвираб қолдим. Кейин ётқи-зишди. Илиққинна қум ёқиб, мудрабман. Шовқиндан уйғониб кетдим. Ўрнимдан турай дейман, гавдамни кўтаролмайман. Ўзим нима аҳволдаман-у, болалар ха-холашарди. Майна бўлиб қолдим шекилли-а, уларга.

— Бўлди эркалик қилиб ётиш. Уйинг эмас бу. Тур, кетдик!

Таниш овоз. Солиҳ. Чап қўлтиғимдан у, ўнг қўлтиғимдан яна биттаси кўтариб, мени етаклаб кетишди. Йўл-йўлакай Солиҳ жавварди.

— Сен миттига ким қўйди қўлда сузишни! Ҳазилми

бу сенга. Олдин уйингдаги ҳовузчада сузишни машқ қилиб олгин-да, кейин тушгин катта кўлга.

Оббо, роса жиғимни эзади шекилли боргунча.

Иккинчи бола индамайди-ю, пиқ-пиқ кулади.

— Нега куласан, ҳей бола? Тўғримасми сўзим? Қўлидан келса қатнашсин-да сузиш мусобақасига. Мана бизга ўхшаб...

Баҳона билан ўзини мақтаб, мени ерга уряпти. Бола энди жим туролмади:

— Ўзи бечоранинг бўладигани бўлди-ку. Нима қиласан дакки беравериб,— деди у.

— Менга ақл ўргатмоқчимисан?— деб Солиҳ унга ўшқирди.— Сувга чўкканни қутқардим деб чиран-япсанми? Сен бўлмасанг ҳам ўзимиз қутқариб олардик! Ҳа, ўзинг кимсан, қайси мактабдансан? Очигини айт-чи!

Шундан кейин, мен унғ ёнимдаги болага яхшироқ тикилдим. Бегона бола. Мендан каттароқ. Қотма, кўк кўз. Юзи, пешанасига ҳурпайиб тушган сочлари сапсариқ. Кўриниши мўмин-ювош. Анча жойгача Солиҳнинг саволини эшитмагандай борди. Солиҳ яна «Очигини айт!» деб қистагандан сўнг, секин деди:

— Нима қиласан суриштириб?

— Билишим керак.

— Нима учун?

— Шунинг учун!— деди Солиҳ гап тополмай.

— Қизилқумданман,— деди бола энсаси қотгандай.— Қизилқумни биласанми?

Солиҳ ажабланиб боланинг бошидан оёғигача қараб чиқди-да, яна сўради:

— Қизилқуминг қаерда?

— Географиядан хабаринг йўқми?

— У ёғи бизнинг иш,— деди турқини ўзгартмай Солиҳ. Тўғриси, Қизилқумни у ҳам, мен ҳам билмасдик.— Географияни билсанг, ўзинг айт-чи: Қизилқум қайси республикада?

Бола пиқиллаб кулган эди, Солиҳнинг жаҳли чиқди. Болага хунук қаради-да:

— Нима, ўйнашяпсанми биз билан. Шаҳаримизда нима қилиб юрибсан, қишлоқи! Боравер келган жойингга!— деб юборди.

Боланинг кўзлари пир-пираб, лаблари гезарди.

— Нима, нима? Оғзингга қараб гапир!— деди ово-зи қалтираб. Шунда унинг «ғ»ни «г», «қ»ни «к»га яқин

қилиб айтганини сездим. Бирдан Солихнинг олдиға ўтиб, йўлини тўсди. Тишлари ғижирлаб, муштлари тугилди. Азбаройи қаттиқ тугилганидан ориқ қўлининг суяклари оқариб кетди. Энди менга у, мўмин-ювош бола бўлибмас, бировга ҳақини ўтказмайдиган, ёмон гапни кечиролмайдиган бола бўлиб кўринди.— Қим қишлоқи?— деди Солихнинг энгагига муштини тираб.

«Ҳорма, Солих!» деб турибман ичимда. Солих ҳам дарров муштини ишга солди. Ўзим шалвираб, кўнглим озиб кетаётгани учун аралашмай, бир чеккада тура-вердим. Кўз очиб-юмгунча ола-тасир «жанг» бошла-ниб кетди. Солих илгари менга ишлатган ғирромли-гини ишлатиб кўрди, бўлмади. Бола бало экан. Шоши-риб, довдиратиб қўйди. Солих гоҳ у ёққа, гоҳ бу ёққа гандираклаб кетар, деворга, сим ёғочга суяниб қолар-ди. Яхшики, йўловчилар келиб ажратиб қўйишди. Со-лих шолғомдай қизариб, қалт-қалт титраб, пишқир-ганча ўтириб қолди. Ўтирган жойида ҳадеб кучанарди.

— Тўхтаб тур, қишлоқи, абжағнингни чиқараман! Сен мени билмас экансан! Тўхтаб тур, ҳали!

— Мана тўхтаб турибман. Қела қол, кучинг бўл-са,— деди бола ҳам ҳарсиллаганча.

Мен боланинг қўлидан тортдим. Солих эргашар десам, юраги бетламади. Бола мени ёлғиз кетмасин дедими, бирга юрди. Энди у ўзини босиб олган, ба-шараси аввалгича ювош бўлиб қолган эди. Кўнглим-дан шу гап ўтди: «Ғирромликни билмайдиган, ҳалол бола кўринади. Ўртоқ бўлсанг арзийди». Шундоқ деб айтгим келди-ю, кейин айтарман дедим. Уйга таклиф қилдим.

— Йўқ, зарур ишларим бор,— деди тортиниб.

Қистаб қўймадим. Қизилқумлик ажойиб бола би-лан яхшироқ танишиб олгим келарди. Иннайкейин, уй-га у билан кирсам, ойим камроқ уришар...

8. ҲАЙВОНОТ ДУНЕСИДА

Ойим хўб аччиғланиб, калтаклайдиган бўлиб ўтир-гандир десам, бошқача бўлиб чиқди.

— Қаёқларда шаталоқ отиб юрибсан, ўғлим. Қи-дирмаган жойим қолмаса-я!— деб олдимга келди. Мен ўзимни дадил тутишга интилдим. Шундоқ бўлса ҳам, ойим афтимга қараб чўчиб кетди.— Сенга нима бўлди,

рангинг қум ўчиб, лабларинг гезариб кетибди?— Мен индамадим. У тахмин қилди.— Ҳа, ўлардай чўмилганга ўхшайсан-а?

— Тайинламабмидим, қўзичоғим: йироққа кетма, катта сувда чўмилма, ров бориб, ров кел, деб-а!— деди у ёқдан бувим куюниб.

Энди, ойимнинг кўзи болага тушди. Бола йўлакда мўлтайиб турарди.

— Кел, укажон, тортинмай келавер бу ёққа,— деб ойим икковимизни ҳовузча бўйидаги столга бошлади. Иссиқ чой олиб келди. Кетидан овқатга уннади. Биз бола билан индамасдан чой ича бошладик. Бир-биримизга, қизиқ бўлди-а, деб ишшайишиб қўямиз. Сая ичим исигандан кейин гап бошлайман:

— Қизилқумданман дедингми?— Қизилқумнинг қарер, қанақа жойлигини билмайман-у, лекин ўзимни билгандай кўрсатаман.— Нима иш билан келган эдинг?

— Ўзим,— дейди бола тортиниброқ.

— Гапиравер. Ўртоқ бўлди-ку. Айтмоқчи, отинг нима?— Саволни қалаштириб, уни гапиришга мажбур қилдим.

Болани биринчи кўрганимда сочи, афти сариқ бўлганидан рус ё татармикин деб ўйлагандим. Оти — Бўрон экан. Асли тошкентлик бўлиб, геолог дадаси билан Қизилқумга бориб қолган экан. (Ҳа, Солиҳ «қишлоқи» деганда хафа бўлгани шундадир.) Аввал кунги Тошкентдаги қариндошиникига келибди. Бекор келмабди. Қизилқумдан кийик боласи келтириб, ҳайвонот боғига топширибди.

— Кийик боласини қаердан олдинг?— дедим ишонинқирамай.

— Адашиб келган экан, тутиб олдик.

Кийик боласини ким билан, қандай қилиб тутганини тўла билгим келди. У бўлса «отам билан», деб қисқа жавоб берди. Бола бунга шунчаки арзимас бир нарсардай қилиб гапирди. Менга бўлса жуда галати воқеа бўлиб кўринди. «Тагин қуруқ аравани олиб қочаётган бўлмасин» дейман ичимда. Шу пайт бувимнинг «биров тўғрисида ёмон фикр қилма!» дегани эсимга тушди-ю, яна ишонмайман.

— Ростдан айтяпсанми шуларни?

Саволим ёқмадими, бола елкасини қисди-да, ўрнидан турди.

— Шошмай тур, теннис ўйнаймиз.

- Билмайман.
- Ургатиб қўяман.
- Вақтим йўқ.

Бўроннинг кетаётганини кўриб, ойим:

— Ҳой, укажон, тўхта. Овқат еб кет,— деб йўлини тўсди.

Бола ноилож қолди. Мен уни теннис тахтасига бошлаб, ўзимча ўйин қондасини тушунтирган бўлдим. Бўрон дарров уқиб олиб, ўйинга киришди. Ўйин баҳона-ю, гапга соляпман. Қизилқумдан, кийик овидан сўраяпман қайта-қайта. У тушунтириб ўтиришга эринди-да:

— Ишонмасанг, ҳайвонот боғига бориб кўра қол,— деди.

— Ўзинг бирга борасанми?— дедим.

— Майли. Эртага,— деди.

Бўрон кетгандан сўнг ойим у боланинг кимлиги, у билан қаерда танишганимни сўраган эди. Мен, кўлда чўкканим, боланинг қутқаргани қолиб, бошқа томонини айтдим.

— Қизилқумдан бўлса, балки...— деб ойим негадир ўйланқиради.— «Ёнар дарё»ни ўша ёқда дейишади...

Шу вақт ойим Султон амакини эсладим-йўқми, билмайман. (Кейинги кунларда ойим бувим билан бир-икки марта уни эслашиб гаплашганини эшитган эдим). Ойимнинг ҳозирги сўзи менга Султон амакини эслатди. Чиндан ҳам «Ёнар дарё» ўша ёқда бўлса, Султон амаки ишлаётган жойлар ҳам ўша ёқдамасмикин?

Эртаси Бўрон билан ҳайвонот боғига кетаётиб шуни сўраб олмоқчи эдим. «Ҳайвонот боғига борамиз» деганимизни Попук эшитган экан, «мен ҳам», деб ёпишди. Попук-ку томоша пайида. Лайка нима қилади буриини суқиб. Ҳайдасам, кетмайди. Хуллас, одамни ўз ҳолига қўйишмас экан-да.

Йўлда пайт топиб, Бўрондан сўрадим:

— Ўша ёқда «Ёнар дарё» бор дейишади. Тўғрими шу?

Бўрон менга кўзларини пирпиратди.

— Буни кимдан эшитдинг?

— Ойимдан.

— Ойинг кимдан эшитган?

Нима десам экан? Ўйлаб турувдим, ёнимиздан «пат-пат» қилиб мотоцикл утиб қолди. Уни кўрди-ю, Попук:

«Ака, пат-пат обейинг, пат-пат обейинг!» деб шовқин солди.

— Гапнинг белига тепмай тур,— деб оғзини бекитдим-да, Бўронга айтдим.— Адамдан.

— Аданг ўша ёқдами?— Бўрон қизиқиб тўхтади. Ҳа, деб бош қимирлатсам, кўзларини бақрайтиради.— Ия, қизиқ бўлди-ку. Нима иш қилади аданг?

— Машиналарга катта киши.

— Қизиқ бўлди-ку!— деди яна Бўрон, ўзини тутолмай кулиб.— Қанақа машиналарга катта?

Бўронга ҳайронман, мунча сўроқни кўпайтирмаса. Ё шу қизиқишида бир гап бормикин, а? Мен Султон амакининг қанақа машиналарга катталигини қаёқдан билай? Шунини ўйлаб боряпман. Аммо Попук ўйлашга ҳам қўймайди. Елкамга миниб олгани етмагандай, икки юзимни дўмбира қилиб чалади, «Туёмбой! Туёмбой!» деб қичқиради. «Туям бор» деганими, ё трамвайни кўриб айтяптими?

Лайкани аранг ҳайдаб, ўзимиз трамвайга чиқдик. Тиқилинч экан. Гапимиз узилиб қолди. Ҳайвонот боғига етиб, трамвайдан тушсак, Лайка яна олдимизда! Думини ликиллашиб, ҳарсиллаганча тилини осилтириб турибди. Қандай етиб келганига ҳайронмиз.

— Бунинг эси бутун экан. Катта бўлганда овга ўргатсанг бўлади,— деб Бўрон Лайкани кўтариб олди. Бошини силаб-силаб эркалади.— Роса чарчабсан-а, жонивор, югуравериб. Ўпкангни бос.

Ҳайвонот боғига анчадан бери келмаган эдим. Қиришим билан томошага қизиқиб кетдим. Бўрон ўзи топширган кийик боласини сим катаклардан қидира кетди. Биз бўлсак, ҳали дарахтларга осилиб дор ўйнаётган маймунлар олдига, ҳали ўйнашиб бир-бирини ғажиб қўяй деяётган йўлбарслар катагига югурамиз. Болалар ташлашаётган ёнғоқ, қандларни узун хартуми билан илиб олаётган филни, икки оёғида туриб музыкага ўйнаётган айиқларни томоша қиламиз.

Бўрон бир кўриниб, бир кўринмай, томошабинлар тўпига шўнғиб юрибди. Ҳар кўринганда:

— Ҳа, топдингми?— дейман.

У бошини сарак-сарак қилади. Бир вақт роса диққати ошиб келди.

— Мен топширган кийик боласи ҳеч қайси катакда кўринмайди.

Боши қотиб турди-турди-да, яна боғни айланиб

кетди. Анчадан кейин, шалпайиб қайтди. Энди у менга нима дейишга ҳайрон. Мен Бўронга қанчалик ишонмай, «кийик тўғрисидаги гаплари ёлғонмасмикин», деган фикр калламга келиб турибди. Ўзига бу шубҳамни сира сездирмаيمان.

Роса айланиб чарчадим. Кўпроқ Попук чарчатди. Тез-тез елкамга чиқиб туради. «Мояжни» жанжалини қилади. Морожний олиб, бир чеккада еб турдик. Шунда Бўроннинг диққатлигини ёзиш учун бояги гапга қайтдим:

— Сен нега ҳадеб адамни суриштирдинг, а?

— Адангними?— деди ҳушини йиғиб олиб у.— «Ёнар дарё»да бўлса кўрганмикинман, деяпман-да.

— А, а?— дедим,— ҳали сен «Ёнар дарё»ни кўрганмисан? Ўз кўзинг билан-а?

— Бўлмасам-чи?— деди Бўрон парвосизгина ва нарироқда бир таниши кўриниб, ўшанга эргашди. Мен уни тутиб:

— Ҳозир айтасан, қанақа «Ёнар дарё»?— деб қистадим.

«Хўп, ҳали», деб Бўрон ўша одамга етиб олди. Бу ёқда морожнийни еб бўлган Попук, энди:

— Сомса!— деб хархаша бошлади.

— Оғзинг жим турмас экан-да!— деб бақирган эдим, йиғлаб берди. Лайка ҳам унга қўшилишиб вовиллаб юборди.— Жим, жим!— деб унисининг оғзини ёпсам — буниси бошлайди, бунисиникини ёпсам — униси.

Одамлардан гап эшита бошладим. Бир милиционер хотин бўлса азза-базза дастрўмолига Попукнинг бурнини, сўлакайини артиб қўйди. Қўлига битта сомса олиб бериб, кейин мени уриша кетди:

— Ойисига обор, ойисига! Ёш болани ёш болага топширган она қанақа она экан!

Бировнинг ойиси билан милициянинг неча пуллик иши бор-а, деб хит бўлдим. Попук жиннивой бўлса, ори келди шекилли, сомсани отиб юборди. Лайка пайдан экан, илиб олди-да, овози ўчди. Попук энди:

— Ойимга тетамиз,— деб йиғи солди.

— Бирпас жим тур,— деб нарироққа бордим. Аланглаб Бўронни қидирдим. Тополмадим.

Попук барала чинқириб юборгандан сўнг, эшикка чиқишга мажбур бўлдим. Попук трамвайга қараб чопди. Мен ушлаб, орқага тортаман. Зора Бўрон кўриниб

қолса дейман. Охири бўлмади. Попук билан Лайка дардисарни деб, Бўронни адаштирдим. Энди нима бўлади? Уни қайтиб кўроламанми-йўқми? Уйлаб ўтиришга вақт қолмаганди. Трамвайга тушадиган бўлдик. Лайка-чи? Трамвайга туширармиди уни! Бор-е, уйни топса топиб борар, топмаса ўзидан кўрсин.

Кўчамизга келдик. Кўп ўтмасдан Лайканинг қораси кўринди. Трамвай билан олдинма-кетин етиб келибди. Ҳарсиллайвериб тили бир қарич осилиб кетган. Ҳар ҳолда эсинг бутун-да, қўрғур. Катта бўлсанг овчи қиламан!

9. ХУШХАБАР

Қорним кўчиб кетган ҳовлидай бўлиб қолган эди. Шунга қарамай, томоғимдан овқат ўтмасди. Ҳайвонот боғида кўрганларимизни гапириш Попукка қолди. У ойм билан бувимга чучук тили билан, пойма-пой сўзларди. Бир томошабиннинг қизиқчилик қилиб айтган гапи эсида қолган экан: маймунни — чала одам, йўлбарсни — полвон мушук деб тушунтирди. Филни — бурни узун туя, кийикни бўлса шохли тойча деб, кулги бўлди.

— Попугинг тўғри айтяптими?— деб сўраб қўяди кулгидан ўзини тўхтатолмаган ойм.

Эс-ҳушим Бўронда бўлганидан, гапни айлантормаслик учун:

— Ҳа,— деб қўя қоламан.

— Ҳалиги ўртоғинг айтганини кўрсатдимиз?— деб қизиқди ойм.

— Ҳа,— дедим Бўроннинг обрўсини туширмаслик учун.

— Анча уддабурро бола кўринади-я? Ўзи қани?

— Ҳозир келиб қолади.

Шу гап оғзимдан чиқди-ю, чиндан ҳам Бўроннинг келишига ишониб қолдим. Тиқ этса эшикка қарайман. Кўчага чиқиб пойлайман. Келавермагандан кейин қидириб, комсомол кўлига бордим. У ерда болалар чўмилаётган, самолёт учаётган, волейбол ўйнашаётган жойларни, кема пристанини айланиб чиқдим. Кўринмайди. Ҳафсалам пир бўлиб қайтаётганимда, болалар темир йўли тарафдан:

— Дамир, ҳов Дамир!— деган овоз келди.

Таниш овоз. Қарасам — Бўрон. Югурдим.

У станцияни кўриб юрган экан.

— Одамни сарсон қилдинг-ку. Қаёққа йўқолдинг?

— Ўзинг-чи,— деди у баланд келиб.— Дарров жуф-такни ростлаб қолибсан. Ошна ҳам шунақа бўладими? Мен бир танишни учратдим. Кийикчамни олиб қолган ўша киши эди. «Кийигимни нега катакка қўймадинглар? Керак бўлмаса ўзимга тан» десам, у қизиқ гап айтди: «Хотиржам бўл, кийикчанг худди онаси қорнида ётгандай роҳат қиляпти. Шериклари қаторига қўшиб, уни ўқитяпмиз. Саводи чиқиб, гапга тушунадиган бўлгандан кейин, катакдан жой олади». Олдин ишдамасдан ташлаб кетаверган эканман. Энди бўш келмадим. «Бўлмаса, амаки, менга тилхат ёзиб беринг», дедим. «Ҳа, бу пухта гап. Ўзинг ҳам пишиққина бола кўринасан», деди. Идорага бошлаб кирди-да, бир қоғоз ёзиб берди. Мана.

Бўрон чўнтагидан қоғоз олди-да, ўқий бошлади:— «Берилди ушбу справка гражданин Б. Титовга шул тўғридаким, мазкур гражданин бизнинг ҳайвонот боғимизга бир нафар кийик боласи келтириб топширди. Ҳайвонот оламидаги жониворлар оиласига янги меҳмон қўшилганлиги учун ёш овчи Б. Титовга ташаккур билдирилади...»

Кейин кийикчанинг олти ойлик бўлгани, оғирлиги, бўйи кўрсатилган эди.

— Ўҳу!— дедим бу аломат хатдан оғзим очилиб.

Айниқса «Б. Титов» деган жойи мени ҳайрон қолдирди. Ёки Бўрон жўрттага шундай деб ўқидими? Қоғозни қўлимга олиб, унга тикиламан: «Б. Титов». «Б» дегани Бўрон бўлса, «Титов»и ким бўлди?

— Нега унақа?

— Нимаси «унақа?» Туппа-тўғри-ку!— деди Бўрон.

— Нега энди «Титов?»

— Шунақа-да фамилиям.

Ақлим шошди. Бир йўла анча савол туғилган эди: дадаси рус бўлса, нима сабабдан унинг оти ўзбекча? Иннайкейин, космонавт Герман Титовнинг қариндош-нариндоши эмасми?

Очиғи, ҳозир мени ҳаммадан олдин «Ёнар дарё» қизиқтираётган эди. Бўрон кассада иккита билет олиб чиқди-да:

— Қани, юр,— деб поездга бошлади. Яна бирпас тўхтаб, чиройли вагонлар, уларнинг эшигида билет текшираётган темирйўлчи формасидаги кичик кондук-

торлар, шошилишган-ҳовлиқишган йўловчиларга ағрайди.

Вагонлар олдида турган навбатчи қўлидаги сариқ байроқчасини силкитди. Сигнал чалинди. Паровоз пишқирди. Биз шошиб вагонга чиқдик. Вагонда жойлар талаш. Чувур-чувур. Мен бу поездда кўп юрганман, шунинг учун ҳеч нарсага парво қилмай, Бўронни гапга солмоқчи бўламан. Бўрон шовқин-суронга алаҳсийди, дарахтлар оралаб бораётган поезд ойнасида ташқарини томоша қилади.

— Ҳой, менга қарасанг-чи,— дейман уни туртиб.— Ҳар балога ағрайверасанми? Айтгин, «Ёнар дарё» қанақа?

— Миямни қотирдинг-да,— деди Бўрон ташқаридан кўзини узмасдан.— «Ёнар дарё»ни икки оғиз сўз билан тушунтириб бўлмайди-да.

— Ке, ўртоқ, айта қол,— дедим ялиниб.

— Бари бир тушунмайсан-да...— Бўрон бир оз тарафдан қилгандан кейин, қисқача деди:— Ҳов Бухоро тарафдаги Қизилқумда зангори олов кони чиққан, эшитгандирсан? Уша кондан дарё қазиб келишяпти зангори оловни оқизиш учун, тушундингми?

— Қўйсанг-чи, олов қандай оқади дарёдан?

— Оқади! Дарёга жуда каттакон, сен билан мен сиғиб кетадиган пўлат қувурлар ётқизишяпти. Уша қувурлардан ҳаммаёққа олов оқиб боради— сенинг кучангу уйингга ҳам...

Бўроннинг гапларига оғзим очилиб турган эди, поезд таққа тўхтаб, ҳамма бир-бирига урилиб кетди. Шовқин-сурон кучайди. «Қуёш» станциясига келган эдик.

Бу ердан осмондай кўм-кўк кўл, «Пионер» кемасининг байроқлари, узоқда ўрдаклардай сузишаётган болалар яққол кўринди.

— Яна мусобақалашамизми?— деди Бўрон, ўшаларга хаёли оғиб.— Ё қўрқиб қолдингми? Бир мақол бор: бўридан қўрққан ўрмонга кирмайди. Дадам кўп ишлатарди шуни.— Бўрон негадир чуқур хўрсиниб олди. Афтига тикилсам, кўзларида қайғуга ўхшаш белги. Нега унақа? Унинг ҳам дадасига бир нима бўлганмикин-а? Шунда у бирдан сўраб қолди:

— Дадангининг фамилияси нима?

— Арслонов.

— Э, тўхта! Қанақа ўзи? Бўйи новчами?

— Новча. Стёпа амакидай...

— Пешанасида ортиғи борми?

Елкамни қисдим. Шунча бирга бўлиб Султон амакининг пешанасига тикилмаган эканман. Тавба, одам яқин кишисидаги камчиликларни кўрмас эканми, деб қўйдим. Ё, Бўрон бутунлай бошқа одамни айтяптимикин?

— Афти-чи? Неграга ўхшаганми?

— А-а?— дедим, бу саволи ҳам ғалати эшитилиб.— Қорачароқ-да, отлари Султон.

— Отини билмайман,— деди бу ёғини тағини лапж қилиб.— Ўзи яқинда борган. Яхши инженер, дейишади. Ўшами-ўшамасми даданг, қайдам.

— Ўшадир,— дедим ишонгим келиб.

Поезддан тушдик. Тағин йўқотиб қўймай деб, Бўроннинг тирсагидан олиб олдим.

— Юр, уйга. Бу гапни айтиб, бувимни хурсанд қиламиз.

Ичимда ўйладим: бувим-ку хурсанд бўлади-я! Ойим қандай бўларкин? У ҳам хурсанд бўлар. Соғингандир бизга ўхшаб. Бир-икки марта тушига ҳам кирибди — бувимга айтганини эшитдим. Агар ўйламаса тушига кирармиди. Бирдан хаёлимга янги фикр келди:

— Қачон қайтмоқчисан?

— Индинга. Ҳа?— деди афтимга тикилиб.— Боринг келяптими?

— Олиб кетсанг борардим...

— Хоҳ, ойингиз кўчага зўрға чиқаради-ку, Қизилқумга жавоб берармиди?

— Жавоб олсам-чи?

— Олиб бўпсан!

Ўйлаб кетдим.

— Бўлди, жавоб оламан! Қандай қилиб бўлса ҳам...

Бўрон чўмилгани қолди. Ўзимнинг ҳам чўмилгим келиб турувди-ю, уйга шошилдим.

Хурсанд кириб борсам, ойим билан бувим:

— Ҳа, ўртоғингни топдингми? Мунча оғзинг қулоғингда?— дейишди.

Мен, Қизилқум, «Ёнар дарё», Султон амаки тўғрисидаги гапларни айтмадим. Айтганимда ойим қизиқса-ку тузук, қизиқмаса унда йўлимга ғов тушади. (Хатни йиртиб ташлаганидан бери Султон амакидан гап очишга безиллаб қолганман). Ундан кўра гапни бошқа ёқдан айлантира қолай.

— Ойи, отпусккага қачон чиқасиз?

— Маълуммас.

— Мактабдагилар экскурсияга кетишяпти. Мен ҳам борай.

— Қайси тарафга?

— Тоққа.

Ойимга ёқинқирамасдан турган эди. Ҳар вақтда-гидай бувим ёнимни олди.

— Майлига. Якка ўзи кўча чангитиб юргандан кўра, ўртоқларига қўшила қолсин. Мук тушиб ўқий-ўқий чарчади, қўзичоғим. Яйраб, дам олиб кела қолсин.

Экскурсияни гапириб қўйдим-ку, кетидан пушаймон бўлдим. Ойим хўп деса, болалар қўшармикин? Агар бир-иккита бола «қўшмаймиз» деса, Ҳалима опам бор-ку, қўштириб қўяр. Лекин-чи, қўшишсаям иш чатоқ бўлади, қўшишмасаям.

Дилимдагини худди билгандай, ойим маслаҳатни бошқа ёққа буриб юборди:

— Ундан кўра холангникига бориб кела қолгин. Кўп вақт бўлди кўришмаганимизга ҳам. Чақиравериб эси кетди. Ўзи келмоқчи эди, дараги йўқ. Хабар олиб келасан.

Бўлди! Мирзачўлга рухсат! Бўлди! Уёғи осон! Қанча-қанча нарсаларга илож топган — бунга илож тополмасмиди Дамир?!

Суюнганимдан ойимнинг бўйнидан қучоқлаб олдим. Ойим ҳам мени маҳкам ачомлади. Попук туғилгандан буёғига ойим кўпроқ уни ачомларди-ю, мен анча четга чиқиб қолгандим-да. Ҳозир бирам роҳат қилдим. Дарров мени уйқу босди. Ойиси ачомлаганда ҳаммани ҳам шунақа уйқу босадими-йўқми, билмайман.

Одам хурсанд бўлса чарчаганини ҳам билмас экан, Узимни қўярга жой тополмайман.

Яна Бўронни излашга тушдим. Боғ эшигида учратдим.

— Қўлингни бер. Маслаҳат битди!

— Алдаётганинг йўқми?— деди Бўрон ишонмай,

— Ишонавер, беш кунга рухсат олдим.

Бўрон ҳам бу хабардан хурсанд бўлиб кетар, деб турсам, парво қилмади. Қайтага ваҳма солиб, самолётда учиш, қум саҳросида юришнинг қийинлигидан гапириб кетди.

— Тагин йиғлаб, менга дардисар бўлиб юрмагин?

— Йўқ.

Шундан сўнг у мени бирга олиб кетишга кўнди. Сир очилиб қолмасин деб, бу сафар Бўронни уйим-га судрамай қўя қолдим.

Эртасига аэропортда учрашадиган бўлиб хайрлашдик.

Уйда сафар тайёргарлигим қизиб кетди.

Эсимга Бўроннинг Арслонов тўғрисидаги ғалати саволлари тушади. Тагин кўнглим хиралашади. Айтаётган кишиси Султон амакимикин-бошқамикин, деб иккиланаман.

Ҳеч кимга билдирмасдан, оёқ учида ичкари хонага кирдим. Папкадан, стол тортмасидан Султон амакининг суратини қидирдим. Топсам, пешанасида ортиги бор-йўқлигини билиб олардим. Афтига яхшироқ тикилардим. Бўрон уни хабабшга ўхшатиб ўтирибди-я!

Ҳеч қаердан суратини тополмадим. Бор эди шекли-а? Ёки аччиқ устида ойим уни ҳам хатга ўхшатиб йиртиб ташладимикин? Нега унақа қилаверади? Ё ундан кечиб юбордими, а? Йўғ-е! Нималар деяпман! Бу миям қўрғурнинг тешиги катта бўлиб қолдими дейман, ҳар бало кириб келаверади. Худди хира пашшдай ёпишиб олиб, ҳадеганда чиқиб кета қолмайди. Биттасини қува-қува зўрға чиқарсам, ўрнига бошқаси кириб келади.

Қизилқумга, Султон амаки олдиға кетаётганим ростмикан-а? Ёки охириги дақиқада бир чатоқлик чиқиб, йўлим тўсилармикан? Тўсилмаса, таваккал қилиб кетавераман-да. «Қизилқум йўли оғир, қийналиб, йиғлаб юрма», дейди Бўрон. Нима, мен Попукманми сал нарсаға йиғлаб? Бўроннинг ўзи жуда катта кишимиди? Мендан атиги икки ёш катта-да. У бориб-келиб юрган жойларға мен боролмайманми? Иннайкейин-чи, у билан бирга юрган одам қўрқмаса бўлади. Зўр, билагон ҳам раҳмдил бола. Ишонсанг бўлади!

Лекин, бу қилаётган ишимни ойим бугун билмаса, бир кун билади, ўзим билдираман-ку, албатта. Унда нима бўлади? Кечиранмикин бу қилиғимни? Кейинги кунларда ундан «чапақай», «қайсар» деган гапларни эшитмай турувдим. «Энди эсинг кияпти десам, тагин чапақай иш тутибсан-да!» деб хафа бўлмасмикин? Нима қилай, бўлмаса, ҳаммадан ажралиб, уйда қи-

мирламай ўтиравераманми? Султон амакининг қаердалигини билиб турсам, биров олиб бораман, деб турса ҳам-а! Йўқ, нима бўлса бўлар. Мен бекордан-бекорга, ўзимча ўйнагани кетаётганим йўқ-ку, ахир!

10. ОСМОНДАГИ ҲОДИСА

«Ёз кечаси бир тутам», дейди бувим. Тўғри айтади.

Бир ухлаб турсанг, тонг отибди-қолибди-да. Аммо бу кеча шунақаям узайиб кетдики, кети кўринмади. Кўзга ҳам уйқу кела қолмади. Эрталабга яқин чаласини ухлаб оларман десам, ойим билан бувим ғираширада туриб олишди. Патир ёпишди. Бўғирсоқ пиширишди. Буларнинг ҳиди димоғимга киргандан кейинку, уйқу деган нарсадан тариқча қолмади. Бунинг устига ойим ҳадеб уйғотади.

— Ҳой, Дамиржон! Тура қол, ўғлим, шунча ухлаганинг етар. Сафарга кетаётган одам бунақа беғам бўлмайди.

Кулгим қистайди. Шундай бўлсаям, ўзимни ухлаганга солиб ётавердим. Жўрттага шундай қилаётиман. Чунки, ойим, «сени ўзим автобусга обориб қўяман», деган. «Овора бўлиб нима қиласиз. Ўзим кетавераман, йўлни биламан-ку» десам, «кузатиб қўйган яхши бўлади», деди. Кечаси билан уйқум келмаганига битта сабаб — шу. Ишга кетадиган вақтига қанча қолдийкин? Секин чойшаб четидан айвон деворидаги соатга мўралайман. Ҳали бир соат бор кетишига. Қандай бўлмасин ишга шошилтириб қўйишим керак. Ойим бувим билан нонуштани тайёрлаб бўлиб, мени яна чақирди. Аввал яхшиликча, кейин жаҳл билан. Ҳадеганда туравермаганимдан сўнг, ўзи келиб чойшабимни тортиди.

— Қани, тез ювиниб, кийина қол. Вақтим бўлиб қолди.

Имиллабгина кийиндим. Кунига совун ишлатишга эринадиган одам бугун узоқ совунлаб ювиндим. Бемалол артинаётиб, соатга қарайман: ярим соатча вақти қолибди ойимнинг.

— Бўлди, ивирсима,— деди ойим.

Чой ичаётиман-у, хавотирдан ичимни ит таталайти. Бу ёғи нима бўлади? Қанақа қилиб ажралиб қоламан энди? Ҳа, бўлди! Шартта туриб, фотоаппаратни қидираман. Турган ери бу ёқда қолиб, бошқа

койларни титкилайман. Уни елкамга илган еримда ичини очиб кўраман. Ҳамма нарсаси жойида бўлса ҳам, ҳовлиқиб:

— Плёнкаси қаёқда қолди?— дейман-да, подвалдаги лабораториямга югураман.

Ойим аллақачон кийиниб, патир билан бўғирсоқ солинган халтани кўтариб турибди.

— Эсинг қурмагур, ахир шу ашқол-дашқолингни кеча тайёрлаб қўйсанг бўлмасмиди-я!— деди тажанглиги тутиб.

Мен:

— Ҳозир, ойижон, сабр қилинг, ҳозир,— дейман-у, яна вақтни чўзаман.

Охири бошқа баҳонам қолмади. Ойим жовраганча мени кўчага судраб, бувим билан хайрлашишга ҳам қўймади. Бувим бечора кетимдан қучоқ очганча, Попук: «Мен ҳам бояман!» деб йиғлаганча қолди. Лайка бўлса, ҳайдасам ҳам, кетимдан қолмасди.

Ойим мени эргаштириб ёзиллаганча бораркан, оғзи тинмасди:

— Қайсар бўлмай кетгур, вақтида турмай мени кечиктирдинг. Ишим тиқилинч эди бугун. Кечиксам, заказчиларим кутиб қолишади.

— Ойижон,— дейман пайтдан фойдаланиб,— ундоқ бўлса, сиз кетаверинг. Заказчиларингиз диққат бўлиб қолишмасин.

Ойим қулоқ солмади. Миям бошқа баҳона топиш билан банд. Катта кўчага чиқиб, трамвай останковасига етганимизда, лоп этиб эсимга халтадаги блокнот тушди.

— Эҳ, блокнотим эсдан чиқибди-ку!— деб типирчилайман.— Кеча атайлаб магазиндан олиб келган эдим-а. Яхши блокнот эди. Тўхтаб туринг, ойижон, икки минутда олиб келаман.

— Қўя қол, блокнот зарурми сенга.

— Зарур, ойижон, жуда зарур. Кўрган-билганларимни ёзиб боришим керак. Мактабдан буюрган. Ҳозир.

— Қўй, бошқасини оларсан. Ана келяпти!— деди узоқдан кўринган трамвайга қараб.

— Жуда яхши блокнот эди. Ҳеч қаердан топиб бўлмайди унақасини. Қўйворинг, ойижон!— деганимча, амаллаб қўлидан сирғалиб чиқаман.

— Тўхта, бўлмаса мен шунисида кета қоламан,

Кейингисида ўзинг борарсан,— деди ойим ноилож.— Ишқилиб кўзингга қара, ҳазир бўлиб юр. Холангга кўпдан-кўп салом айт. Мени хавотир олдирмай, вақтида қайтгин, жон болам.

Қўлимга халтани тутқизди, пешанамдан битта ўпди-ю, қўлини силкита-силкита трамвайга чиқиб кетди.

Негадир ичимдан йиғи келди. Филт этиб кўзимга чиқаётган ёшни зўр билан ютдим. Нега унақа бўлди-а?

Аэропортга етганимда, ваъдалашган вақтимиздан анча ўтган эди. Нафасим оғзимга тиқилганча аэропорт биносига кириб бордим. Олазарак бўламан. Бўрон кўринмайди. Бир вақт касса ёнида кўринди. Мен қанча ҳовлиқмай, у шунча бемалол. Турқини ўзгартмасдан нима дейди денг:

— Ўзим ҳам ўйловдим-а, боролмайди, деб. Кузатгани чиқдиларингми мени?

— Билет олмадингми менга?

— Олгандим. Энди биттасини қайтараётувдим.

— Нима?— дебман, жон ҳолатда билет тутган қўлини ушлаб.— Ҳазилни қўйсанг-чи, ўртоқ. Бирга кетамиз!

— Нега бўлмаса уни эргаштириб чиқдинг?

Ёнимга қарасамки, Лайка тилини осилтириб, думини ликиллашиб турибди-да!

— Вой, қурғур, шу ергача келдингми? Кет, кет ҳозир! Бу ер сенга ҳайвонот боғимас. Жўна, мохов!

Бу ёқдан ҳайдасам— у ёғимдан келади, у ёқдан ҳайдасам— бу ёғимдан. Нима қилдик-а энди бу хирани.

— Ҳайда, ҳайда тезроқ. Милиция кўрса штраф қилади,— деди Бўрон.

Икковимиз биргалашиб қувдик. Кўзини шамғалат қилиб, аэропорт ҳовлисига ўзимизни урдик. Шу вақт баланд бино пештоқидаги карнайдан эълон эшитилиб қолди:

— Пассажир гражданлар! Тошкент— Бухоро маршрути бўйича учувчи 151-рейсли самолётга пассажирлар чиқарилмоқда...

Бўрон мени самолётга олиб чиқадиган йўлак томон бошлади. Шунда оёғимга тағип Лайка ўралашиб қолди.

— Ҳайда, ҳайда,— деди Бўрон биқинимга туртиб.

Тўғрилиқча ҳайдасам, кетмайди. Биқинига тепувдим, вангиллаб юборди-ю, одамлар «аэропортга ит,

бошлаб келган ким?» деб шовқин солишди. Лайка олхури кўзларини менга мўлтиллашиб, кетмай тураверди. Мен уни кўтариб олдим-да, ташқарига чопдим.

— Ҳой, узоққа кетма,— деб Бўрон кетимдан қичқирди.

Лайкани баланд зинадан кучага отган эдим, ёпишиб асфальтга тушди-ю, жони оғриганига қарамай, яна келиб оёғимга суйкалди. Мендан ажралса, худди ўладигандай жони чиқиб кетяпти.

— Олиб кета қоламизми, а?

— Эсинг борми? Самолётга итни туширармиди?— деди Бўрон.

Яна радиодан эълон қайтарилди.

— Юр, тез!— деди Бўрон, темир панжарали эшик томонга юриб.

Мен, Лайканинг кўзини чалғитиб жўнай десам, шимимнинг почасидан тишлаганча сургалди. Раҳмим келиб кетди. Уни кўтариб гулзор панасига ўтдим. Халтамага солиб олмоқчи бўлдим. Бўрон, Лайкани ташлаб кетолмаслигимни билди-да, чуқур саватдаги нарсаларни бўшатди. Лайкани саватга жойлаб, устига газета ёпиб қўйди. Саватини узатди-да, дўқ урди:

— Бир нима бўлса ўзинг жавобгарсан. Сени олиб юриб балога қолмасам эди! Кетдик!

Яна бир минут кечиксак, темир эшикни ёпиб қўяркан. Ҳайтовур ўтиб олдик. Ўзимча Лайкага пўписа қиламан: «Дамингни ўчириб ётсанг-ётганинг, сирни очадиган бўлсанг, самолётдан улоқтираман, абжағинг чиқади».

Самолётга етдик. Эҳе, унинг ваҳимасини кўринг. Ҳовлимиз устидан учиб ўтганда турнадай кўринарди. Ўйимиздан ҳам катта экан-а? Тумшуғи-чи, тумшуғи акуланинг бошига ўхшаб кетади! Баркашдай ойна кўзлари, устига автомобиль сиғиб кетадиган узун қанотларини тузукроқ кўриб олай дегандим, бўлмади. Хаёлим саватга оғаверди.

Филдиракли, томдай баланд зинадан самолётга чиқдик. Йўлакдаги кийим иладиган жойга сават билан халташи қўйдик-да, секин жойимизга бориб ўтирдик. Самолётга биринчи чиқишим бўлгани учун, ҳамма нарса қизиқ кўринади-ю, сўролмайман. Ўғринча иш қилаётгандай, Бўронга қарайман-у, тилимини қисман.

Шу вақт ҳаворанг қалпоқ, ҳаворанг кўйлак кийган бир чиройли хотин ўртага келди. Қулиб туриб ҳаммага алланималар деди. Эсим бошқа ёқда бўлгани учун гапирганини англолмадим. Савол назари билан Бўронга қарайман. Бўрон қулоғимга шивирлайди:

— «Бухорога бир соату чоракда етамиз. Ердан уч минг метр баландликда учамиз. Биз учадиган баландликда ҳаво йигирма даража совуқ» деяпти.

Энги калта кўйлакдаман. Этим увишиб кетди.

— Совуқ қотиб қолмаймизми?

— Қўрқма, самолёт печкасини ёқади.

Самолёт вағиллаб кўтарилди. Ойнадан қараб турсак, ҳадемай ер пастга чўкиб кетди. Самолёт ёнларида бўлса катта-катта тоғлар кўчгандай бўлди.

— Вой-бўй! Бу нима ўзи?

— Секин! Булутлар...

Булутлар, денгизда муз кўчгандай, жуда тез сузиб юрибди. Гоҳо улар орасидан ярқ этиб қуёш ёриб чиқади. У жуда, жуда яқин, шундоқ ёнгинамизда ёнади. Унинг ўткир шуъласи самолёт қанотини оловдай ловиллатади. Сал ўтмай, осмонни яна булутлар чулғайди, қуёш юзини тўсади. Ҳаммаёқ туман ичида қолгандай, хиралашади. Бўрон билан икковимизнинг кўзимиз ойналарда-ю, қулоғимиз йўлакда. Индашга ён-веримиздагилардан ҳайиқамиз. Булардан кўра ҳам, овозимизни Лайка эшитиб ёншимасин, деймиз.

Бунақа вақтда соат ҳам имиллаб юрадимиз дейман. Қорним очиб кетди. Эрталаб понуштанинг мазаси бўлмаганди-да. Халтадаги бўғирсоқдан егим келди. Шивирлаб сўрасам, Бўрон ҳам жон деб турибди. Секин-секин юриб, йўлакка бордим. Халтани очдим. Патирдан олаётган эдим, Лайка газетанинг тирқишидан кўзини мўлтиллашиб турган экан, ёнгишиб қолди-ку! Эсим чиқиб, оёқ учиди орқага қайтдим. Қисимимдаги бўғирсоқлар сочилиб кетди. Лайка бўғирсоқни менга ташлади деб ўйладимиз, бошини чиқариб, сўнг саватдан сакраб тушди-ю, бўғирсоқни териб, курсиллата бошлади. Қўрқиб нафасим ичимга тушди, пешанамдан тер чиқиб кетди.

— Расво қилдинг!— деди пичирлаб Бўрон.

Самолётни ола-ғовур босди, юмшоқ креслога бош қўйганча журнал, газета ўқиб кетаётган кишилар бирдан Лайкага ўгирилишди: